

Vaasan yliopisto
UNIVERSITY OF VAASA

Piia Jylhä

Tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien kokema vastuu havaita väärinkäytöksiä

Laskentatoimen ja tilintarkastuksen pro gradu -tutkielma
Laskentatoimen ja tilintarkastuksen maisteriohjelma

Vaasa 2022

VAASAN YLIOPISTO**Laskentatoimen ja rahoituksen akateeminen yksikkö**

Tekijä:	Piia Jylhä	
Tutkielman nimi:	Tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien kokema vastuu havaita väärinkäytöksiä	
Tutkinto:	Kauppätieteiden maisteri	
Oppiaine:	Laskentatoimi ja tilintarkastus	
Työn ohjaaja:	Tuukka Järvinen	
Valmistumisvuosi:	2022	Sivumäärä: 83

TIIVISTELMÄ:

Tässä tutkielmassa on selvitetty, miten tilintarkastajat ja sisäiset tarkastajat kokevat vastuuta väärinkäytösten havaitsemisesta ja raportoimisesta. Kansainväliset tilintarkastusstandardit määrittävät ensisijaisen vastuun kuuluvan yritysten johtoryhmälle, mutta silti myös tilintarkastajilta ja sisäisiltä tarkastajilta odotetaan paljon vastuun ottamista väärinkäytösten havaitsemiseen liittyen. Tutkielman teoriaosassa on aikaisempien tutkimusten pohjalta selvitetty, miten nämä kaksi tarkastajaryhmää itse kokevat vastuun väärinkäytösten havaitsemisesta jakautuvan. Empiriaosassa samoja asioita on testattu suomalaisella aineistolla. Aineisto on kerätty kyselytutkimuksella, joka on lähetetty suomalaisille tilintarkastuksen ja sisäisen tarkastuksen ammattilaisille. Tutkielmassa on pyritty selvittämään, eroavatko koetut vastuut näiden kahden ammattiryhmän välillä, vai ovatko he samaa mieltä siitä, kenelle vastuu väärinkäytösten havaitsemisesta kuuluu. Kyselyllä on myös selvitetty, onko työkokemuksen määrällä merkitystä vastuun kokemiseen, sillä aikaisempien tutkimusten pohjalta on voitu asettaa oletus, että vähemmän työkokemusta omaavat kokevat olevansa enemmän vastuussa väärinkäytösten havaitsemisesta. Tutkielmassa väärinkäytös on jaettu kolmeen väärinkäytöstyyppiin, joita ovat vilpillinen tilinpäätösraportointi, varojen väärinkäyttö sekä korruptio. Tutkielmassa on myös haettu vastausta siihen, kokevatko tarkastajat näiden väärinkäytöstyyppien olevan yhtä tärkeitä havaita ja raportoida, vai onko jonkin havaitsemisen tärkeämpää kuin muiden. Tämän tutkielman tulokset seurasivat aikaisempien tutkimusten antamia tuloksia. Merkittävää eroa tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien kokemilla vastuilla ei havaittu. Tarkastajat nojaavat tilintarkastusstandardiin ja määrittävät ensisijaisen vastuun kuuluvan yrityksen johdolle. Väärinkäytösten aktiivisen etsimisen on tässä tutkielmassa saatujen havaintojen perusteella koettu kuuluvan enemmän sisäisten tarkastajien kuin tilintarkastajien vastuulle. Myös työkokemusvuosilla havaittiin olevan hieman merkitystä koettuihin vastuisiin. Aikaisemmista tutkimustuloksista poiketen, tässä tutkielmassa havaittiin väärinkäytöstyyppillä olevan hieman merkitystä koettuihin vastuisiin, eikä kaikkia väärinkäytöstyyppisiä koettu yhtä tärkeiksi havaita. Tutkielman kyselyyn vastanneiden sisäisten tarkastajien määrä jäi lopulta hyvin vähäiseksi, joten vertailu tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien välillä ei tuottanut luotettavia tuloksia, sillä vertailtavat ryhmät olivat niin eri kokoiset. Sisäisten tarkastajien alhainen vastausmäärä heikentää tutkimuksen luotettavuutta, ja sisäisiä tarkastajia tulisi tutkia jatkossa enemmän, jotta saataisiin kattavampia tutkimustuloksia.

AVAINSANAT: tilintarkastus, sisäinen tarkastus, väärinkäytökset, tilintarkastuslaki, tilintarkastusstandardit

Sisällys

Kuvioluettelo	5
Taulukkuuettelo	5
1. Johdanto	6
1.1 Tutkielman tavoitteet	7
1.2 Tutkielman rakenne	8
2. Väärinkäytökset sekä niihin liittyvät tilintarkastusta ja sisäistä tarkastusta ohjaavat lait ja ammattistandardit	10
2.1 Tilintarkastus	10
2.2 Tilintarkastusta ohjaileva lainsäädäntö ja ammattistandardit	12
2.2.1 Tilintarkastuslaki	13
2.2.2 Kansainväliset tilintarkastusstandardit	14
2.2.3 Statements on Auditing Standards (SAS)	19
2.3 Sisäinen tarkastus	20
2.3.1 Sisäisen tarkastuksen ammattistandardit	20
2.3.2 Kolmen puolustuslinjan malli	22
2.4 Väärinkäytökset	24
2.4.1 Vilpillinen tilinpäätösraportointi	25
2.4.2 Varojen väärinkäyttö	26
2.4.3 Korruptio	27
3. Aikaisemmat tutkimukset	28
4. Hypoteesit	42
5. Tutkimusmenetelmä ja aineisto	44
5.1 Kyselylomakkeen laadinta	45
5.2 Tilastolliset menetelmät	46
5.3 Validiteetti ja reliabiliteetti	47
6. Aineiston kuvaus ja hypoteesien testaaminen	49
6.1 Aineiston kuvaus	49
6.2 Hypoteesien testaaminen	54
6.2.1 Ensimmäinen hypoteesi	55

6.2.2	Toinen hypoteesi	57
6.2.3	Kolmas hypoteesi	60
6.2.4	Neljäs hypoteesi	62
6.2.5	Yhteenveto ja muita havaintoja	65
7.	Yhteenveto	69
	Lähteet	73
	Liitteet	79
	Liite 1 Saatekirje	79
	Liite 2 Kyselylomake Webropol -alustalta	80

Kuvioluettelo

Kuvio 1. Vastaajien työkokemus	52
Kuvio 2. Kysymyksen 3 vastausjakauma	53
Kuvio 3. Kruskal-Wallis -testi kysymysten 9, 10 ja 11 osalta	59
Kuvio 4. Kruskal-Wallis testi kysymysten 4 ja 6 välillä	61
Kuvio 5. Kysymyksen 13 vastausjakauma	62
Kuvio 6. Kysymyksen 12 vastausjakauma	68

Taulukkoluetelo

Taulukko 1. Kyselyn kysymykset	51
Taulukko 2. Aineiston normaalijakautuneisuus	54
Taulukko 3. H1 tarkasteltavana olevat kysymykset	55
Taulukko 4. Kysymysten 4–6 vastausten keskiarvot ja Kruskal-Wallis-testi	56
Taulukko 5. H2 tarkasteltavana olevat kysymykset	57
Taulukko 6. Kysymysten 7–11 vastausten keskiarvot	58
Taulukko 7. Vertailu ryhmien välillä	60
Taulukko 8. H4 tarkasteltavana olevat kysymykset	63
Taulukko 9. Kokemuksen merkitys vastauksiin	63
Taulukko 10. Kokemuksen vaikutus kysymyksen viisi vastauksiin	64
Taulukko 11. Kokemuksen vaikutus kysymyksen seitsemän vastauksiin	65

1. Johdanto

Yritysten sisäisten toimijoiden tekemät väärinkäytökset ja petokset ovat merkittävä ongelma monissa yrityksissä. Keskimäärin petos maksaa yritykselle noin 5 % sen vuosittaisesta liikevaihdosta (Association of Certified Fraud Examiners, 2014). Merkittävät toimet, joiden avulla petoksia voidaan havaita, ovat sisäinen tarkastus ja tilintarkastus. Käsitteet siitä, miten paljon vastuuta väärinkäytösten havaitsemisesta jakautuu näille toimijoille, voivat olla hyvin eroavaisia. Tilintarkastuksen ja sisäisen tarkastuksen ammattistandardit määrittelevät, miltä osin väärinkäyttöihin puuttuminen on tarkastajien vastuualuetta. Tarkastajat tulkitsevat standardeja eri tavoin ja kokevat vastuunsa myös eri tavoilla. Lisäksi sidosryhmien käsitykset ja odotukset tarkastajien vastuista vaihtelevat.

Motivaatio tähän tutkielmaan syntyi suuresta kiinnostuksesta tilintarkastukseen sekä erilaisten rikosten ja väärinkäytösten tutkimiseen. Tilintarkastajalla on käytössään paljon informaatiota yrityksen toiminnasta, ja hän mahdollisesti tuntee yrityksen pitkältä ajalta, joten hänellä on mahdollisuus saada paremmin selville myös yhtiöissä esiintyviä epäkohtia. Tavoitteenani on selvittää, kokevatko tilintarkastajat, että heidän vastuullaan on aktiivisesti etsiä väärinkäytöksiä tarkastettavista yrityksistä ja raportoida niistä. Vertailun vuoksi mukaan tutkimukseen otetaan myös sisäisen tarkastuksen näkökulma, sillä myös tämä ammattikunta on merkittävässä asemassa havaitakseen yrityksen sisäisiä ongelmakohtia. Useita aikaisempia tutkimuksia on tehty siitä, mitkä ovat tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien vastuita petosten havaitsemisessa, mutta vähemmän tutkimusta on olemassa siitä, miten tarkastajat itse kokevat nämä vastuut.

1.1 Tutkielman tavoitteet

Tutkielman tavoitteena on selvittää, kuinka tilintarkastajat ja sisäiset tarkastajat kokevat väärinkäytösten havaitsemisen vastuulleen. Tutkielma ottaa huomioon tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien omat kokemukset ja mielipiteet, joita kerätään kyselytutkimuksella kummankin ammatin edustajilta. Tarkoituksena on etsiä, löytyykö tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien vastuunkokemisesta eroavaisuuksia, sekä eroavatko kokemukset siitä, miten ammattistandardit kehottavat tarkastajia toimimaan väärinkäytösten havaitsemiseksi.

Tutkielmassa tarkastellaan kolmea yleisintä petostyyppiä, jotka ovat varojen väärinkäyttö, vilpillinen tilinpäätösraportointi sekä korruptio. Tutkielman tavoitteena on selvittää, eroaako tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien kokemat vastuut havaita väärinkäytöksiä näiden petostyyppien välillä, sillä eri petoksilla voi olla merkittävästi erilaiset seuraukset. Lisäksi tutkielmassa käsitellään hieman tarkastustiimien yhteistyön ja aivoriihen merkitystä väärinkäytösten havaitsemisessa, sillä aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu, että yhteistyö tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien välillä tehostaa väärinkäytösten havaitsemista.

Tutkielman esikuvatutkimuksena on käytetty DeZoortin ja Harrisonin (2016) tekemää samankaltaista tutkimusta, joka on toteutettu Yhdysvalloissa. Tämä pro gradu -tutkielma sen sijaan on toteutettu suomalaisella aineistolla, joten se eroaa aikaisemmista tutkimuksista. Pro gradun hypoteesit vastaavat kuitenkin osittain esikuvatutkimuksen hypoteeseja. Lisäksi tässä tutkimuksessa on esikuva-artikkelista poiketen tutkittu sekä tilintarkastajien että sisäisten tarkastajien kokemuksia ja mielipiteitä, eikä keskitytty pelkästään tilintarkastajiin. On mielenkiintoista tutkia, eroavatko näiden kahden ammatin edustajien vastaukset keskenään, vai kokevatko he ammatista riippumatta väärinkäytösten ensisijaisen havaitsemisen kuuluvan tietyille ja samalle taholle.

1.2 Tutkielman rakenne

Tämä tutkielma jakautuu seitsemään päälukuun. Luvut kaksi ja kolme ovat teoriapainotteisia ja niiden sisältö on koottu aikaisemman tutkimusaineiston pohjalta. Teoriaosa sisältää määritelmät tilintarkastuksesta ja sisäisestä tarkastuksesta, ja kokoaa yhteen tämän tutkielman kannalta merkittävimmät, kyseisiä ammattikuntia ohjaavat lait ja standardit.

Tutkielman selkeyden ja laajuuden kannalta on syytä rajata väärinkäytös kolmeen yritysten kannalta yleisimpään ja merkittävimpään väärinkäytöstyyppiin. Varojen väärinkäyttö, vilpillinen tilinpäätösraportointi ja korruptio ovat määritelty luvussa 2.4. Kyseisessä luvussa käydään läpi myös Association of Certified Fraud Examinersin (2018) tekemä tutkimus siitä, miten paljon näitä kolmea väärinkäytöstyyppiä esiintyy maailmalla, ja millaisia haittoja niistä seuraa.

Luku kolme käsittelee pääasiassa aikaisempia tutkimuksia, joita ympäri maailmaa on tehty tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien roolista väärinkäytösten havaittajoina ja raporttoijina. Aikaisemmat tutkimukset antavat näkökulmaa sille, millaisia tutkimustuloksia voidaan odottaa saatavaksi tätä pro gradu -tutkielmaa varten kerätyllä suomalaisella aineistolla. Aikaisempien tutkimusten avulla on myös määritelty luvussa neljä esitellyt hypoteesit, joiden paikkansapitävyyttä on testattu empiriaosiossa.

Luku viisi esittelee, millaisin menetelmin hypoteeseja on tutkielmassa testattu. Menetelmäluvussa esitetään kyselytutkimuksen hyötyjä ja haittoja. Kun aineisto on kerätty kyselytutkimuksen avulla, on sen analysoimiseksi täytynyt valita sopivimmat tilastolliset testit, joilla vastaajien vastauksia on voitu parhaiten tulkita. Luvussa viisi esitetään parhaiten tähän tarkoitukseen soveltuvat tilastolliset testit, sekä ohjelmat, joilla näitä testejä voidaan suorittaa.

Luvussa kuusi tuodaan esille tämän pro gradu -tutkielman tulokset, jotka ovat analysoitu tilastollisilla testeillä. Aluksi perehdytään tarkemmin siihen, millainen aineisto kyselytutkimuksella on saatu kerättyä. Jokaisen hypoteesin testaamista varten on valittu kyselylomakkeesta parhaiten soveltuvimmat kysymykset ja analysoitu niiden vastauksia hypoteesien näkökannalta. Jokaisen hypoteesin testaamiseksi on muodostettu erillinen alakappale luvussa kuusi. Lopuksi luku seitsemän kokoaa koko pro gradu -tutkielman yhteenvedon ja antaa mahdollisia jatkotutkimusehdotuksia.

2. Väärinkäytökset sekä niihin liittyvät tilintarkastusta ja sisäistä tarkastusta ohjaavat lait ja ammattistandardit

Tässä pääluvussa määritellään tilintarkastus ja sisäinen tarkastus, sekä kerrotaan näitä ammatteja ohjaavat sellaiset lait ja standardit, jotka ovat merkittäviä tämän tutkielman kannalta. Suomessa tilintarkastajien on noudatettava hyvää tilintarkastustapaa, jonka pohjana ovat suomalainen lainsäädäntö ja asetukset, kansainväliset tilintarkastusstandardit, ammattieettiset periaatteet ja muut viranomaisten päätökset (Patentti- ja rekisterihallitus, 2019.) Teoriaosa sisältää myös lyhyen esittelyn Yhdysvaltojen väärinkäytöksiä ja sisäistä valvontaa koskevista tilintarkastusstandardeista, sillä tutkielman esikuva-artikkelin tutkimus on toteutettu yhdysvaltalaisella aineistolla.

Sisäisen tarkastuksen osa määrittelee tämän tutkielman kannalta merkittävimmät sisäisen tarkastuksen kansainväliset ammattistandardit. Luvussa pohditaan sisäisen tarkastuksen roolia riskienarviointiprosessissa aikaisempien tutkimusten pohjalta. Sisäinen tarkastus on tärkeä osa organisaation sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan arviointia.

2.1 Tilintarkastus

Tilintarkastusta suoritetaan, jotta voitaisiin lisätä yhtiöiden tilinpäätösten luotettavuutta lopullisten käyttäjien silmissä (IFAC, 2018a). Tilintarkastaja antaa tilinpäätöksestä lausunnon, jossa todetaan, että tilinpäätös on laadittu noudattaen annettuja normeja ja, että tilinpäätös on esitetty oikein. Täten loppukäyttäjä saa varmuuden siitä, että tilinpäätös on luotettava, eikä sisällä olennaisia virheitä. Jizi, Nehme & ELHout

(2017) toteavat, että lopulliset ulkopuoliset tilinpäätösten käyttäjät pitävät tarkastetuja tilinpäätöksiä virheettöminä, kun tilintarkastaja on antanut lausuntonsa. Tarkastetuihin tilinpäätöksiin luotetaan ja niille asetetaan tiettyjä odotuksia.

Tilintarkastuslain mukaan tarkastuksen kohteena ovat yhtiön kirjanpito, tilinpäätös sekä hallinto (TTL 3:1). Tilintarkastajan työn yleiset tavoitteet ovat kohtuullisen varmuuden hankkiminen siitä, sisältääkö tilinpäätös väärinkäytöksestä tai virheestä johtuvaa olennaista virheellisyttä, sekä tilintarkastuskertomuksen antaminen (IFAC, 2018a). Kohtuullinen varmuus tarkoittaa sitä, että tilintarkastaja hankkii tilintarkastusevidenssiä riittävästi niin, että tilintarkastusriski alenee hyväksyttävän alhaiselle tasolle (IFAC, 2018a). Tilintarkastajan on, rajoitteista johtuen, mahdotonta saavuttaa täydellistä varmuutta, joten riskin alentaminen kohtuulliselle tasolle on korkea varmuus.

Tilintarkastusprosessi alkaa työn suunnittelusta. Suunnitteluun liittyy vahvasti olemassa olevan riskin kartoittaminen ja sellaisiin olennaisiin riskeihin varautuminen, jotka vaikuttavat tilinpäätöksen oikeellisuuteen. Tilintarkastusriski tarkoittaa sitä, että tilintarkastaja antaa vakiomuotoisen tilintarkastuslausunnon, vaikka tilinpäätös on sisältänyt olennaisen virheen tai puutteen. Tilintarkastusriski koostuu olennaisen virheellisyyden riskistä ja havaitsemisriskistä. Havaitsemisriski puolestaan tarkoittaa sitä, että tilintarkastaja ei havaitse virheellisyyttä tilinpäätöksessä tai muussa tarkastuksen kohteena olevassa materiaalissa. Olennaisen virheellisyyden riski taas koostuu toimintariskistä sekä kontrolliriskistä. Toimintariski tarkoittaa tilinpäätöstietojen alttiutta virheille ja kontrolliriski sitä, että yhtiön sisäinen valvonta ei havaitse tai korjaa tilinpäätöksessä olevaa virheellisyyttä. (IFAC, 2018a.)

Tilintarkastuksen suunnittelussa arvioidaan olennaisuutta. Olennaisuuden määrittelyssä tilintarkastaja päättää, mihin asioihin aikoo kiinnittää tarkastuksessa erityistä huomiota ja mitkä seikat jäävät olennaisuusrajan ulkopuolelle. Tilintarkastaja laatii tilintarkastukselle kokonaisstrategian eli yleissuunnitelman, jossa määritetään tarkastuksen

kohteet tarkemmin (Tomperi, 2018). Kokonaisstrategian luomiseen antaa ohjeita kansainväliset tilintarkastusstandardit, etenkin ISA 300, joka käsittelee tilintarkastuksen suunnittelua. Standardin mukaan tilintarkastajan tulee huomioida erityisesti tarkastuskohteen toiminnan luonne, riskit ja olennaisuus sekä tarkastuskohteen kirjanpitojärjestelmä (Tomperi, 2018).

Kokonaisstrategiaa yksityiskohtaisempi on tilintarkastussuunnitelma, joka sisältää kaikki ne toimenpiteet, jotka tilintarkastajan tulee tehdä saavuttaakseen tarvittavan määrän tilintarkastusevidenssiä, jotta tilintarkastusriskiä saadaan alennettua. Suunnitelma sisältää muun muassa ne toimenpiteet, joilla arvioidaan olennaisen virheen riskiä sekä suunnitelman tilintarkastuksen ajoittamisesta ja laajuudesta. (Tomperi, 2018.)

Väärinkäytösten havaittajana tilintarkastaja on hyvässä asemassa, sillä tilintarkastajalla on pääsy tarkastettavan kohteen kirjanpitoon, tilinpäätökseen ja muihin tarvittaviin dokumentteihin. Tilintarkastajalla on mahdollisuus haastatella yhtiön avainasemassa olevia henkilöitä ja pyytää tarkennuksia, mikäli esimerkiksi jokin tosite vaikuttaa epäilyttävältä. Tarvittaessa lisätietoja ja vahvistuksia voidaan pyytää myös kolmansilta osapuolilta. (Suomen tilintarkastajat ry, 2022.)

2.2 Tilintarkastusta ohjaileva lainsäädäntö ja ammattistandardit

Suomessa tilintarkastajien toimintaa ohjaavat tilintarkastuslaki, Euroopan parlamentin ja neuvoston antama direktiivi tilinpäätösten ja konsolidoitujen tilinpäätösten lakisäänteisestä tarkastuksesta, tilintarkastusasetus sekä kansainväliset ISA-standardit (Tomperi, 2018). Tässä kappaleessa käydään läpi tilintarkastajia ohjailevaa lainsäädäntöä niiltä osin, kuin ne ovat tämän tutkimuksen kannalta merkittäviä. Lopuksi kappaleessa 2.2.3 esitellään myös Yhdysvalloissa käytössä olevat SAS-standardit, sillä tässä tutkielmassa viitataan useisiin Yhdysvalloissa toteutettuihin aikaisempiin tutkimuksiin.

2.2.1 Tilintarkastuslaki

Nykyinen tilintarkastuslaki on annettu syyskuussa 2015 ja voimaan se on tullut 1. tammikuuta 2016. Muutoksia lakiin on tehty elokuussa 2016. Lakia sovelletaan kirjanpito-laissa tarkoitetun kirjanpitovelvollisen tilintarkastukseen ja toimeen, joka muussa laissa säädetään tilintarkastajan tehtäväksi (TTL 1:1). Tilintarkastuslaissa määritellään, mitkä yhteisöt ja säätiöt ovat velvollisia valitsemaan tilintarkastajan ja toimittamaan tilintarkastuksen. Laki asettaa myös tilintarkastajaa koskevat vaatimukset, eli tilintarkastajan kelpoisuuden (TTL 2:1 ja TTL 2:2).

Tilintarkastajaa koskevia velvoitteita ovat tilintarkastuslain mukaan ammattieettisten periaatteiden noudattaminen, ammattitaidon ylläpitäminen ja kehittäminen sekä hyvän tilintarkastustavan mukainen toiminta (TTL 4). Tilintarkastusta suorittaessaan tilintarkastajan tulee hoitaa tehtävänsä ammattitaitoisesti, rehellisesti sekä ammatillinen skeptisyys säilyttäen (TTL 4:1). Tilintarkastaja ei myöskään saa olla millään tavalla riippuvainen tarkastuksen kohteena olevasta yhtiöstä. Tarkastaja ei saa esimerkiksi olla läheisessä suhteessa yrityksen johtoon kuuluvan henkilön kanssa tai omistajuussuhteessa yritykseen (TTL 4:6).

Tilikaudelta on aina annettava tilintarkastajan allekirjoittama ja päiväämä tilintarkastuskertomus, joka antaa lausunnon siitä:

- 1) antaako tilinpäätös noudatetun tilinpäätössäännösten mukaisesti oikean ja riittävän kuvan yhteisön ja säätiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta;
- 2) täyttääkö tilinpäätös lakisääteiset vaatimukset;
- 3) onko toimintakertomus laadittu toimintakertomuksen laatimiseen sovellettavien säännösten mukaisesti;
- 4) ovatko tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot yhdenmukaisia.

Tilintarkastuskertomus on vakiomuotoinen, varauman sisältävä tai kielteinen. Mikäli tilintarkastaja havaitsee tilintarkastuksen yhteydessä olennaisia virheellisyyksiä toimintakertomuksessa, tai havaitsee yhteisön tai säätiön jäsenen syyllistyneen sellaiseen tekkoon tai laiminlyöntiin, josta seuraa vahingonkorvausvelvollisuus, tilintarkastajan tulee huomauttaa näistä seikoista tilintarkastuskertomuksessa. (TTL 3:5.)

Tilintarkastuslaki sisältää maininnan tilintarkastusvalvonnasta. Tilintarkastusvalvonta kuuluu Suomessa Patentti- ja rekisterihallitukselle, jonka tehtävänä on hyväksyä tilintarkastajat ja valvoa, että tilintarkastajat toimivat annetun tilintarkastuslain mukaisesti. Patentti- ja rekisterihallitus valvoo myös sitä, että tilintarkastajat ylläpitävät omaa ammattitaitoaan ja kehittävät osaamistaan aktiivisesti. Se huolehtii myös siitä, että tilintarkastuksen laatu pysyy hyväksyttävällä tasolla. (TTL 7:2.)

Tilintarkastuslaki velvoittaa tilintarkastajan noudattamaan työssään kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja. Seuraavassa luvussa esitellään tämän tutkielman kannalta merkittävimmät standardit. Tilintarkastuslain mukaan standardeja voidaan soveltaa myös pienyritysten tilintarkastukseen. (TTL 3:3.)

2.2.2 Kansainväliset tilintarkastusstandardit

Kansainvälinen tilintarkastajien liitto IFAC (International Federation of Accountants) on pannut täytäntöön IAASB:in (The International Auditing and Assurance Standards Board) kehittämät kansainväliset tilintarkastusstandardit (International Standards on Auditing, ISA), jotka yhtenäistävät tilintarkastajien toimintaa eri puolilla maailmaa. Standardit ovat käännetty myös suomen kielelle ja ne ovat käytössä Suomessa. Tilintarkastusstandardeilla määritellään hyvää tilintarkastustapaa, joka on tilintarkastuslaissa määrätty tilintarkastajien noudatettavaksi.

ISA 200-standardi määrittelee tilintarkastajan yleiset velvoitteet ja vaatimukset sekä käsittelee standardien soveltamista tilintarkastuksessa. Standardissa annetaan yleismääritelmä tilintarkastuksen tarkoitukselle sekä määritellään ISA-standardeissa käytettäviä yleisimpiä termejä. ISA 200-standardi antaa tilintarkastajalle ohjeita muiden standardien noudattamiseksi. (IFAC, 2018a.)

Eräs tilintarkastajan tavoitteista on hankkia kohtuullinen varmuus siitä, ettei tilinpäätös sisällä väärinkäytöksestä tai virheestä johtuvaa olennaista virheellisyyttä. ISA-standardit ohjeistavat tilintarkastajaa saavuttamaan kohtuullisen varmuuden asettamalla tilintarkastajalle vaatimuksia. Vaatimuksia ovat tarkastusta koskevat eettiset vaatimukset, ammatillinen skeptisyys ja harkinta, riittävän tilintarkastusevidenssin hankkiminen sekä tilintarkastuksen suorittaminen noudattaen ISA-standardeja. (IFAC, 2018a.)

IESBA (International Ethics Standards Board) on antanut tilintarkastajille noudatettavaksi eettiset säännöt. Eettiset säännöt määrittelevät perusperiaatteet, joita tilintarkastusammattilaisen tulee noudattaa. Näitä periaatteita ovat rehellisyys, objektiivisuus, ammatillinen pätevyys ja huolellisuus, salassapitovelvollisuus sekä ammatillinen käyttäytyminen. Tilintarkastaja ei saa antaa epäolennaisten seikkojen, kuten intressiristiriitojen, vaikuttaa liiketoimintaan liittyvään harkintaan. Tilintarkastajan tulee myös jatkuvasti kehittää omaa ammattitaitoaan, jotta hän voisi parhaiten vastata liiketoimintaympäristön muutoksiin. Ammatillinen käyttäytyminen viittaa siihen, että tilintarkastaja ei saa toimia siten, että sillä olisi negatiivista vaikutusta koko ammattikunnan maineeseen. (IFAC, 2018b.)

ISA-standardien edellytyksenä on, että tilintarkastaja käyttää työssään ammatillista harkintaa sekä säilyttää ammatillisen skeptisyyden koko tarkastusprosessin ajan. Tilintarkastajan tulee heijastaa työhönsä kokemuksen ja koulutuksen tuomaa asiantuntemusta, sekä säilyttää tietynlainen kyseenalaistava asenne. Tilintarkastajan tulee tutkia tarkastuksen kohteena olevan organisaation sisäistä valvontaa ja tämän perusteella

muodostaa käsitys toimintaympäristön riskeistä, jotka voivat johtaa olennaiseen virheellisyyteen. Tilintarkastajan täytyy myös hankkia riittävästi tilintarkastusevidenssiä, jotta voidaan laatia käsitys siitä, onko organisaatiossa havaittavissa väärinkäytöksiä tai virheitä. (IFAC, 2009a.)

Tilintarkastajan tulee noudattaa työssään ISA-standardeja siltä osin, kun ne ovat relevantteja yksittäisen tarkastuksen osalta. Tilintarkastuskertomukseen tulee myös sisältyä maininta siitä, että tilintarkastaja on suorittanut tarkastuksen tilintarkastusstandardeja noudattaen. ISA-standardi on relevantti tarkastuksen kannalta silloin, kun standardissa esitetyt olosuhteet vallitsevat. Tilintarkastaja ei saa mainita tilintarkastuskertomuksessa noudattaneensa ISA-standardeja, jos hän ei ole noudattanut kyseisen tilintarkastuksen kannalta merkityksellisten standardien vaatimuksia. (IFAC, 2009a.)

Eräs keskeisimmistä standardeista tähän tutkimukseen liittyen on ISA 240, joka käsittelee tilintarkastajan vastuuta ja velvollisuuksia tilinpäätöksiin kohdistuvassa vilpillisessä toiminnassa. Standardi määrittelee väärinkäytöksen ominaispiirteet sekä asettaa vaatimukset tilintarkastajan toiminnalle, jotta väärinkäytökset voitaisiin havaita ja jotta niihin voitaisiin reagoida oikealla tavalla. Standardi etenee väärinkäytösten havaitsemisesta väärinkäytöksiin vastaamiseen. (IFAC, 2018c.)

Virheellisyys tilinpäätöksessä voi johtua väärinkäytöksestä tai erehdyksestä, joten se voi olla joko tahallinen tai tahaton. Tilintarkastajan tulee keskittyä sellaisiin tahallisiin virheisiin tilinpäätöksissä, jotka ovat seurausta vilpillisestä tilinpäätösraportoinnista tai tilien väärinkäytöksistä. Tilintarkastajan tehtävänä ei ole kuitenkaan tehdä lakiperäisiä määritelmiä siitä, onko tilinpäätöksessä tapahtunut väärinkäytös. (IFAC, 2018c.)

ISA 240:ssa todetaan, että päävastuu väärinkäytösten torjunnasta ja havaitsemisesta kuuluu yhteisön hallitukselle ja johdolle. Yrityksen johto pystyy asettamaan yritykseen

rajoitteita, joilla voidaan ennaltaehkäistä petollista toimintaa. Johtoryhmällä ja hallituksella on myös mahdollisuus määritellä, millaiset seuraukset petoksella on, esimerkiksi miten väärinkäytöksen tekijää rangaistaan. (IFAC, 2018c.)

Tilintarkastajan vastuulla puolestaan on saada riittävä varmuus siitä, että tilinpäätösasiakirjat eivät sisällä väärinkäytöksiä, jotka voisivat johtaa laajempaan petokseen tai virheeseen. Tilintarkastuksessa on kuitenkin aina olemassa riski siitä, että kaikkia virheitä ei pystytä havaitsemaan, sillä tilintarkastukseen liittyy luontaisia rajoituksia. Tilintarkastajan ei ole mahdollista tutkia kaikkea tilinpäätösmateriaalia yksityiskohtaisen tarkasti virheiden varalta. (IFAC, 2018c.)

ISA 240-standardin mukaan tilintarkastuksessa on suurempi riski sille, että väärinkäytöksestä johtuva virheellisyys jää havaitsematta kuin että erheestä johtuva virheellisyys jää havaitsematta. Väärinkäytökseen pohjautuvaan virheellisyyteen liittyy järjestelmällistä jälkien peittelyä, jolloin sen havaitseminen on haasteellisempaa. Etenkin organisaation johdon tekemät väärinkäytökset ovat vaikeampia havaita kuin työntekijöiden tekemät, sillä johto pääsee helpommin käsiksi kirjanpitoaineistoon ja pystyy vääristelemään tilintarkastusevidenssiä. (IFAC, 2018c.)

ISA 240-standardissa määritetään tilintarkastajan tavoitteiksi väärinkäytöksestä johtuvan olennaisen virheellisyyden tunnistaminen ja arviointi, tilintarkastusevidenssin hankkiminen sekä epäilyyn väärinkäytökseen vastaaminen. Tilintarkastajan velvollisuuksia puolestaan on säilyttää ammatillinen skeptisyys, keskustella toimeksiantotiimin kanssa sekä suorittaa vaaditut riskienarviointitoimenpiteet. Tilintarkastajan vaatimuksena on myös tunnistaa väärinkäytöksestä johtuva olennaisen virheellisyyden riski sekä arvioida sitä. (IFAC, 2018c.)

Ammatillinen skeptisyys tulee säilyttää, vaikka kyseessä olisi asiakas, joka on vuosia toiminut rehellisesti, sillä olosuhteet saattavat muuttua ajan kuluessa. Tilintarkastajan tu-

lee siis aina hankkia riittävästi tilintarkastusevidenssiä ja arvioida tätä olennaiseen virheellisyteen johtavan väärinkäytöksen mahdollisuuden kannalta. Tilintarkastaja voi käyttää esimerkiksi dokumenttien oikeellisuuden arviointiin myös kolmansia osapuolia ja erityisosajia. (IFAC, 2018c.)

Tärkeä osa liittyen väärinkäytösten havainnointiin on keskustelun käyminen muun toimeksiantotiimin kanssa siitä, sisältyykö toimeksiantoon riski väärinkäytöksestä, joka johtaa olennaiseen virheeseen tilinpäätöksessä. Keskustelussa käydään läpi esimerkiksi seikkoja, joita organisaation johto saattaisi käyttää hyväkseen toteuttaessaan vilpillistä raportointia. Toimeksiantotiimin kesken tuodaan esille organisaation toimintaympäristöön liittyviä riskejä ja tekijöitä, jotka saattaisivat painostaa johtoa tai työntekijöitä väärinkäytöksiin. Tilintarkastajat tekevät myös organisaation toimivalle johdolle tiedusteluja siitä, millaisia kontroleja organisaatiossa käytetään väärinkäytösriskien estämiseksi ja havaitsemiseksi. (IFAC, 2018c.)

ISA 450 -standardi käsittelee tilintarkastajan velvollisuutta arvioida havaittuja virheellisyksiä. Tavoitteena on arvioida virheellisyyksien vaikutusta tilintarkastukseen sekä korjaamattomien virheiden vaikutusta tilinpäätöksen oikeellisuuteen. Havaitsemansa virheet tilintarkastajan tulee ilmoittaa tarkastettavan yrityksen johdolle ja pyytää tätä korjaamaan virheet. Korjauksen jälkeen tilintarkastajan tulee tarkistaa, onko asiaan jäänyt vielä virheellisyyttä. Tilintarkastusdokumentaatioon tarkastajan tulee sisällyttää kaikki havaitsemansa virheellisyydet, sekä ilmoitus siitä, onko ne korjattu tarkastuksen aikana. Tilintarkastajan tulee tehdä dokumentaatioon myös johtopäätös siitä, ovatko mahdolliset korjaamattomat virheet olennaisia. Tilintarkastajan tulee myös ilmoittaa se rahamäärä, jota pienemmät virheellisyydet eivät ole olennaisia. (IFAC, 2018d.)

ISA-standardien ja eettisten standardien lisäksi IAASB on antanut tilintarkastajien laadunvalvontaa koskevat ISQC-standardit (International Standard on Quality Control). Laadunvalvonnan standardit koskevat kaikkia tilintarkastajia ja niiden tavoitteena on varmistaa, että tilintarkastusammattilaiset noudattavat annettuna ammattistandardeja

ja lakeja sekä raportoivat asianmukaisesti. ISQC:n mukaan jokaisen tilintarkastusyhtiön on luotava laadunvalvontajärjestelmä, joka sisältää laadunvalvonnan käytäntöjä yrityksen jokaiselta osa-alueelta. (IFAC, 2018e.)

2.2.3 Statements on Auditing Standards (SAS)

Yhdysvaltojen hyväksytyjen tilintarkastajien yhteisö (American Institute of Certified Public Accountants, AICPA) on antanut lausunnot tilintarkastusstandardeista (Statements on Auditing Standards, SAS). Myöhemmin tässä tutkimuksessa esitettävistä aikaisemmista tutkimuksista osa on toteutettu Yhdysvalloissa, joten on tarpeellista esitellä lyhyesti niiden kannalta relevanteimmat Yhdysvaltojen tilintarkastukseen liittyvät ohjeistukset, eli SAS-standardit.

Aikaisemmin Yhdysvalloissa on ollut käytössä SAS 53, joka antoi ohjeistusta tilintarkastajan vastuusta väärinkäytösten havaitsemisesta. Tämä lausunto korvattiin myöhemmin lausunnolla petoksen huomioimisesta tilinpäätösten tarkastamisessa (SAS 82). Nykyään vuodesta 2002 Yhdysvalloissa on ollut käytössä SAS 99. Käyttämässäni tutkimuksissa viitataan välillä aikaisempiin lausuntoihin, mutta ne ovat rinnastettavissa nykyisin käytössä olevaan lausuntoon, SAS 99.

SAS 99 -lausunto sisältää ohjeita, joita tilintarkastaja voi hyödyntää, jotta tarkastuksella saavutetaan riittävä varmuus ja tilintarkastajan toiminta pysyy vastuullisena. Lausunnossa esitellään erilaiset petostyyppit sekä korostetaan tilintarkastusstandardeissa esitetyt ammatillisen skeptisyyden merkityksellisyyttä ja kommunikoinnin tärkeyttä (American Institute of Certified Public Accountants, 2002). Eriyisen tärkeää on tiivis yhteydenpito muun tarkastustiimin kanssa. Myöhemmin esitettävässä DeZoortin ja Harrisonin (2016) tutkimuksessa keskitytään enemmän tilintarkastustiimin aivoriiheen.

SAS numero 109 korostaa sisäisten kontrollien tarkastuksen merkitystä (AICPA, 2006). Tilintarkastajan on tärkeää olla tietoinen tarkastuksen kohteena olevan organisaation ympäristöstä ja toimintatavoista. Tähän liittyy myös sisäisen tarkastuksen arviointi, joka sisältää yrityksen riskinarviointitoimenpiteet. Sisäisen tarkastuksen arviointi auttaa määrittelemään kokonaisvaltaisen tilintarkastusstrategian, kun ollaan tietoisia, millaisia riskejä organisaation toimintaan liittyy.

2.3 Sisäinen tarkastus

Sisäiset tarkastajat ry:n (2022) mukaan sisäinen valvonta ja riskienhallinta kuuluvat koko organisaation jäsenistölle. Sisäinen tarkastus on arvioi sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan toteutumista organisaation sisällä, ja se pyrkii edistämään sitä, että organisaatio saavuttaa asettamansa tavoitteet. Sisäinen tarkastus toimii puolueettomasti ja riippumattomasti. (Sisäiset tarkastajat ry, 2022.)

Kansainvälisen sisäisten tarkastajien liiton (The Institute of Internal Auditors, IIA) mukaan sisäinen tarkastus on yritykselle arvoa tuottavaa konsultointitoimintaa, jolla arvioidaan yrityksen toimintatapojen tuloksellisuutta ja autetaan niiden kehittämisessä. Sisäinen tarkastus arvioi muun muassa riskienhallintaa ja johtamisprosesseja. Sen tavoitteena on turvata ja parantaa organisaation arvoa antamalla neuvoja ja konsultointiapua. (IIA, 2019.)

2.3.1 Sisäisen tarkastuksen ammattistandardit

Sisäisten tarkastajien liitto, IIA, on luonut sisäisen tarkastuksen kansainväliset ammattistandardit yhtenäistämään sisäisten tarkastajien toimintatapoja ja ohjaamaan sisäisen

tarkastuksen pakottavien osuuksien noudattamista. Uusitut standardit ovat astuneet voimaan vuoden 2017 alussa. Standardit on jaettu ominaisuus- ja toteutustapastandardeihin. Ominaisuusstandardit määrittelevät sisäisten tarkastajien piirteitä ja toteutustapastandardit puolestaan sisäisten tarkastajien tehtäviä. (IIA, 2016.)

Ammattitaitoa käsittelevän standardin mukaan sisäisellä tarkastajalla tulee olla omien tehtäviensä suorittamiseen vaadittava pätevyys. 1210.A2-standardin mukaan sisäisellä tarkastajalla tulee olla riittävästi ammattitaitoa ja asiantuntemusta havaitakseen väärinkäytöksiä yrityksen toiminnassa, mutta sisäinen tarkastaja ei ole kuitenkaan päävastuussa petosten havaitsemisessa ja petollisen toiminnan etsimisessä. Tärkeintä on, että sisäisellä tarkastajalla on riittävä määrä tietotaitoa, jotta hän on kykenevä ymmärtämään väärinkäytösriskiä ja sen hallintaa. (IIA, 2016.)

Toteutustapastandardi 2120 käsittelee riskienhallintaa. Sisäisen tarkastajan tulee arvioida, onko keskeiset riskit tunnistettu. Standardin 2120.A2 mukaan sisäisen tarkastuksen tulee arvioida väärinkäytösten mahdollisuutta ja miten organisaatiossa varaudutaan potentiaaliseen petosriskiin. Arviointi on laaja-alainen, useita toimeksiantoja kattava prosessi, josta sisäisen tarkastajan tulee tehdä kokonaisarvio. (IIA, 2016.)

Myös SAS 99 sisältää maininnan sisäisistä tarkastajista. Siinä todetaan, että sisäisillä tarkastajilla on kattava näkemys organisaation koko toiminnasta, joten heillä on erityinen tilanne havaita organisaatiossa tapahtuvat muutokset ja väärinkäytökset ja arvioida väärinkäytösriskiä. Sisäisten tarkastajien tulee tutkia sisäisten kontrollien tehokkuutta esimerkiksi määrittelemällä totuudenmukaisia tavoitteita ja viestintäkanavia, joissa tarvittava informaatio kulkee esteettömästi organisaation sisällä. (AICPA, 2006.)

Sisäisten tarkastajien tulee toimia proaktiivisesti eli ennakoivasti havaitakseen varojen väärinkäyttöä, korruptiota tai vilpillistä tilinpäätösraportointia. Tätä varten he voivat palkata analytiikkaosaajia suorittamaan erityisiä prosesseja, joilla saadaan selville tarkkoja yksityiskohtia riskisistä toiminnoista. Sisäisillä tarkastajilla tulee myös olla suora ja

itsenäinen raportointikanava tarkastusvaliokunnalle, jotta he voivat raportoida epäilyksensä johdon vilpillisestä toiminnasta. (AICPA, 2006.)

2.3.2 Kolmen puolustuslinjan malli

Sisäisten tarkastajien liitto (IIA) on määritellyt kolmen puolustuslinjan mallin riskien arvioimiselle organisaatioissa. Ensimmäisenä linjana on organisaation johto ja sen asettamat kontrollit riskien johtamiseksi. Toinen linja on toimenpiteet ja prosessit, joilla riskiä voidaan hallita, sekä sääntöjen noudattaminen. Vasta kolmantena puolustuslinjana on sisäinen tarkastus. Sisäinen tarkastus toimii itsenäisesti erillään organisaation ylimmästä johdosta antaen varmuutta muiden puolustuslinjojen riskienhallinnan toimenpiteille. (IIA, 2013.)

Royssy ja Rodrigue (2016) ovat tutkineet, onko sisäinen tarkastus tehokas kolmas puolustuslinja riskien hallinnassa. Sisäisen tarkastuksen standardi numero 1110 määrittelee, että päävastuullinen sisäinen tarkastaja on raportointivelvollinen tarkastusvaliokunnalle (IIA, 2016). Sisäinen tarkastus on siis aina tilivelvollinen jollekin vastaanottavalle taholle. Koska valiokunta toimii ylimmän johdon alaisuudessa, on sisäinen tarkastuskin hallinnollisesti tilivelvollinen myös ylimmälle johdolle.

Royssy ja Rodrigue (2016) kyseenalaistavat sen, että sisäinen tarkastus olisi tehokasta itsenäisenä kolmantena puolustuslinjana riskien arvioinnissa. Heidän mukaansa sisäiset tarkastajat haluavat toimia nimenomaan yhdessä kahden muun puolustuslinjan kanssa, ja raportoida mieluummin suoraan organisaation johdolle, kuin tarkastusvaliokunnalle. Haastattelututkimuksen tuloksena sisäiset tarkastajat kokevat, että tiedon suora kulku organisaation johdolle nopeuttaa päätöksentekoa ja kasvattaa luottamusta sisäisten

tarkastajien ja johdon välillä. Tutkimuksessa todetaan, että mikäli päävastuullinen sisäinen tarkastaja muodostaa ryhmän organisaation ylimmän johdon kanssa, he pitävät tarkastusvaliokuntaa ikään kuin vastaanottavana yleisönä. (Royssy & Rodrigue 2016.)

Royssy ja Rodrigue (2016) ovat toteuttaneet tutkimuksensa haastattelututkimuksena Kanadassa. Heidän tutkimuskysymyksensä on, miten päävastuussa oleva sisäinen tarkastaja hallitsee tarkastusvaliokunnan vaikutelmia sisäisen tarkastuksen prosessissa. Vaikutelmien hallitsemisella tarkoitetaan, että sisäinen tarkastaja haluaa luoda tarkastusvaliokunnalle tietynlaisen vaikutelman heidän omasta sekä johdon tekemästä työstä. Royssyn ja Rodriguen (2016) mukaan sisäiset tarkastajat tekevät kokonaisvaltaisen arvioinnin vallitsevista olosuhteista, mikä on haastavaa silloin, kun sisäiset tarkastajat toimivat itsenäisesti kolmantena puolustuslinjana.

Myös Norman, Rose ja Rose (2009) ovat tutkineet sisäisten tarkastajien riskien arviointia ja sen raportoimista. He toteavat, että sisäiset tarkastajat kohtaavat eturistiriidan raportoidessaan havaitsemistaan riskeistä suoraan ylimmälle johdolle. Tämä johtuu siitä, että he joutuvat raportoimaan myös havaitsemistaan petoksista, joita ylimpään johtoryhmään kuuluvat henkilöt ovat toiminnallaan tahallisesti aiheuttaneet. Vielä uhkaavampana sisäiset tarkastajat kokevat kuitenkin sen, että he raportoisivat petoksesta suoraan tarkastusvaliokunnalle, eivätkä organisaation ylimmälle johdolle. (Norman ja muut, 2009.)

Norman ja muut (2009) asettavat tutkimuksensa hypoteesiksi, että sisäiset tarkastajat tekevät vähemmän havaintoja väärinkäytöksistä silloin, kun he raportoivat suoraan tarkastusvaliokunnalle. Tutkimuksessa sisäiset tarkastajat tuovat esille sen, että he kokevat uhkana sen, että he raportoivat havaitsemistaan väärinkäytöksistä organisaation johdolle. Toisaalta he korostavat myös sitä, että organisaation johto olisi enemmän huolissaan silloin, jos sisäiset tarkastajat raportoisivat suurista väärinkäytösriskeistä tarkastusvaliokunnalle, eivätkä suoraan johdolle. (Norman ja muut, 2009.)

2.4 Väärinkäytökset

Tässä tutkimuksessa keskitytään kolmeen väärinkäytöstyyppiin, joita ovat korruptio, varojen väärinkäyttö sekä vilpillinen tilinpäätösraportointi. Jokaista väärinkäytöstyyppiä käsitellään omassa alaluvussa. ISA 240-standardi koskee väärinkäyttöihin liittyviä tilintarkastajan velvollisuuksia tilintarkastuksessa ja määrittelee vilpillisen taloudellisen raportoinnin sekä varojen väärinkäytön (IFAC, 2018b).

Väärinkäytös voi liittyä pakeroon tai paineeseen, joka tulee organisaation sisä- tai ulkopuolelta. Esimerkiksi tavoitetulokseen pääseminen voi luoda yrityksen johdolle onnistumispaineita. Tällöin organisaation johto voi kokea painetta esimerkiksi asemansa menettämistä, jos tavoiteltuun tulokseen ei päästä. Tämä voi toimia kannustimena johdon tekemään väärinkäyttöön. Väärinkäytöksen toteuttamisessa saattaa olla kyse myös tilaisuudesta tai mahdollisuudesta, esimerkiksi silloin, jos henkilö huomaa, että organisaation sisäisessä valvonnassa on merkittäviä puutteita. Kolmantena syynä väärinkäytöksen tekemiseen on ihmisten erilaiset eettiset arvot. Väärinkäytöksen syyllistyvä henkilö voi pystyä perustelemaan teon itselleen esimerkiksi siten, että on auttanut ystävää, jolla on heikko taloudellinen tilanne varastamalla rahaa ja antamalla ne ystävälleen. (IFAC, 2018b.)

Association of Certified Fraud Examiners (ACFE) (2018) on tehnyt tutkimuksen väärinkäytöksistä. Se käsittää 125 maata ja 2690 väärinkäytöstapausta. Yhteensä näissä tapauksissa on hävitty 7 miljardia dollaria. Tutkimuksen mukaan yleisin väärinkäytös on varojen väärinkäyttö ja harvinaisin vilpillinen tilinpäätösraportointi. Kuitenkin vilpillinen raportointi aiheuttaa huomattavasti korkeammat kustannukset yritykselle kuin varojen väärinkäyttöön liittyvät petokset. (ACFE, 2018.)

ACFE:n tutkimuksen mukaan Länsi-Euroopan, johon tutkimuksessa lasketaan kuuluvaksi myös Suomi, keskimääräinen tappio, joka on aiheutunut petoksista, on 200 000 dollaria.

Alueelta on raportoitu 130 tapausta, joka on huomattavasti vähemmän kuin esimerkiksi Yhdysvalloista raportoidut tapaukset. Silti Länsi-Euroopan tappiot ovat suuremmat kuin Yhdysvaltojen. (ACFE, 2018.) Suomessa kirjanpitorikokset ovat olleet lievässä kasvussa vuosien 2018–2020 aikana. Tilastokeskuksen mukaan kirjanpitorikoksia ja törkeitä kirjanpitorikoksia tulee poliisin tietoon noin 800 vuosittain (Tilastokeskus 2022).

Tutkimuksessa 89 % tutkituista tapauksista koskevat varojen väärinkäyttöä. Toiseksi yleisin väärinkäytöstyyppi on korruptio ja harvinaisin vilpillinen tilinpäätösraportointi. Tutkimuksessa tutkittujen vilpillisen raportoinnin aiheuttamat tappiot ovat kuitenkin suuremmat kuin muiden petosten aiheuttamat. Keskimääräinen menetys kirjanpitorikoksesta on 800 000 dollaria, kun taas varojen väärinkäytön keskimääräinen menetys tutkimuksen mukaan on 114 000 dollaria. (ACFE, 2018.)

Vuoden 2021 joulukuussa Euroopan Unionin jäsenmailla oli tarkoituksena ottaa käyttöön direktiivi väärinkäytösten paljastajan suojelua varten. Direktiivin täytäntöönpano on kuitenkin viivästynyt. Niin sanottu Whistleblowing –kanava mahdollistaa tehokkaan suojelun henkilölle, joka paljastaa sellaisen väärinkäytöksen, joka rikkoo Euroopan Unionin lakeja. Suojattuja kanavia pitkin voi tehdä ilmoituksen organisaation sisällä, tai jopa suoraan viranomaisille. Direktiivi helpottaa väärinkäytösten paljastamista, sillä usein ilmiantajat pelkäävät oman asemansa heikkenemistä organisaatiossa. (Eduskunta, 2022.)

2.4.1 Vilpillinen tilinpäätösraportointi

ISA 240-standardin mukaan vääristelty taloudellinen raportointi voidaan toteuttaa manipuloimalla tai vääristelemällä kirjanpitoaineistoa, jättämällä jokin tieto kokonaan pois tilinpäätöksestä tai tekemällä laskutoimituksia tahallisesti väärin. Vilpillinen raportointi

johtaa tilinpäätöksen käyttäjiä harhaan ja luo vääristetyn kuvan organisaation tuloksellisuudesta. (IFAC, 2018b.)

ISA 240-standardissa on esitetty riskitekijöitä, jotka saattavat johtaa vääristeltyyn taloudelliseen raportointiin. Esimerkiksi toimialaa uhkaavat olosuhteiden muutokset saattavat toimia yllykkeenä väärinkäytökseen, sillä taustalla on pelko kannattavuuden ja talouden horjumisesta. Esimerkiksi kiristynyt kilpailu, kysynnän väheneminen ja teknologian muutokset voivat kannustaa johtoa vääristelemään omaa tulostaan. Taustalla voi olla myös kolmansien osapuolien odotuksia, kuten esimerkiksi luotonantajien asettamia vaatimuksia. (IFAC, 2018b.)

2.4.2 Varojen väärinkäyttö

Varojen väärinkäyttö viittaa organisaation varojen varastamiseen. ISA 240-standardin mukaan varojen väärinkäyttöön syyllistyy usein organisaation työntekijät, mutta johtokin saattaa käyttää yhteisön varoja väärin. Yleensä johdon tekemät väärinkäytökset ovat vaikeammin havaittavissa kuin työntekijöiden, sillä johto pystyy paremmin peittämään tekemänsä väärinkäytökset. (IFAC, 2018b.)

Varojen väärinkäyttö voi tapahtua esimerkiksi kavaltamalla yritykselle tulleita maksusuorituksia tai varastamalla aineellista tai aineetonta omaisuutta omaan henkilökohtaiseen käyttöön tai myytäväksi eteenpäin. Myös yrityksen myyntitilausten vääristely ja näistä saatavien varojen ohjaaminen omalle tilille tai yrityksen varojen käyttäminen henkilökohtaisiin tarkoituksiin on varojen väärinkäyttöä. Väärinkäyttöjen peittämiseksi on usein laadittu virheellisiä ja epäaitoja dokumentteja. (IFAC, 2018b.)

Yllyke varojen väärinkäyttöön voi olla esimerkiksi henkilökohtaiset taloudelliset syyt, jolloin organisaation varoja käsittelevälle henkilölle syntyy paine varojen väärinkäyttöön.

Tällöin myös olosuhteet ovat johtaneet siihen, että työntekijä käyttää organisaation varoja väärin, kun henkilö pääsee käsiksi suuriin käteisvaroihin. Jos organisaation kirjanpidossa tai inventaariossa on puutteita, luo sekin tilaisuuden käyttää varoja väärin. (IFAC, 2018b.)

2.4.3 Korruptio

Johnstonin (1996) mukaan korruptio liittyy ihmisten käyttäytymiseen. Se tarkoittaa oman asemansa väärinkäyttöä pyrkimyksenä saavuttaa henkilökohtaista hyötyä ja etua yrityksen voimavaroilla. ISA 240-standardi ei käsitä yksiselitteistä määritelmää korruptiosta, mutta esimerkiksi Jeppesen (2018) on tutkimuksessaan todennut, että standardin määritelmä väärinkäytöksestä voisi hyvin sisältää myös korruption elementtejä. Jeppesenin (2018) mukaan korruptio on jätetty pois standardista sen vuoksi, että yksityisen sektorin tilintarkastajilta ei odoteta sitä, että he määrittelisivät korruption riskiä suunnitellessaan tilintarkastusta.

3. Aikaisemmat tutkimukset

Tutkimuksia tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien kokemista vastuista havaita väärinkäytöksiä on tehty ympäri maailmaa. Osa tutkimuksista on keskittynyt vain toiseen tarkastajaryhmään ja osa vertailee näiden kahden ryhmän kokemia vastuita toisiinsa. Tähän tutkielmaan on kerätty aikaisempien tutkimusten tutkimustuloksia koskien sekä sisäisiä tarkastajia että tilintarkastajia.

Sekä sisäisten tarkastajien että tilintarkastajien työskentelyä ohjaa hyvä hallintotapa ja väärinkäytösriskien hallinta. Ammattikuntia erottavat ammattistandardit ja lainsäädäntö sekä eriävät tavoitteet. Näin ollen on aiheellista selvittää, eroavatko sisäisen tarkastajan ja tilintarkastajan kokemat vastuut väärinkäytösten havaitsemisesta keskenään. (DeZoort & Harrison, 2016.)

Tilintarkastuksen odotuskuilu tarkoittaa sitä, että tilintarkastajien ja tarkastettujen tilinpäätösten käyttäjien odotukset tilintarkastuksen laadusta ja tilintarkastajan velvollisuuksista eivät kohtaa (Pierce & Kilcommins, 1996). Jizin, Nehmen ja ELHoutin (2017) mukaan tilinpäätösten käyttäjät odottavat saavansa käyttöönsä raportteja, jotka ovat täysin vapaita virheistä ja väärinkäytöksistä. Tilintarkastajan on kuitenkin mahdotonta käydä perusteellisesti läpi koko tilinpäätösaineisto, ja tämän vuoksi tilintarkastajat suorittavat tarkastuksen otantamenetelmällä, joten lopullinen tilintarkastajan raportointi voi sisältää virheellistä materiaalia. Tilintarkastajat puolestaan kokevat, että on yrityksen johdon tehtävä havaita väärinkäytökset (Jizi ja muut, 2017). Myös kansainvälinen tilintarkastusstandardi ISA 240 määrittelee, että päävastuu petosten havaitsemisesta ja torjumisesta kuuluu yrityksen johdolle (IFAC, 2018b).

Hsu, Kung ja James (2013) ovat tehneet tutkimuksensa tilintarkastajien vastuista havaita väärinkäytöksiä Taiwanissa. He tutkivat tilintarkastuksen odotuskuilua ja vertailivat sitä,

miten tilintarkastajien ja sidosryhmien käsitykset tilintarkastuksen laajuudesta vaihtelivat. He toteuttivat tutkimuksensa kyselyllä, johon vastasi lähes 1000 henkilöä, jotka toimivat joko tilintarkastajina, tarkastettujen tilinpäätösten käyttäjinä tai tarkastuksen kohteena olevien organisaatioiden johtajina. Vastauksista 35 % oli käyttökelpoisia. Tutkimuksessaan he havaitsivat tilintarkastuksen odotuskuilun olemassaolon. Tilintarkastajat kokevat vastuukseen havaita väärinkäytöksiä silloin, kun tilintarkastus on nimenomaisesti suunniteltu tätä tarkoitusta varten, muutoin tilintarkastajat nojaavat standardeissa määriteltyihin vastuualueisiin. Muiden kuin tilintarkastajien mukaan tilintarkastajalle kuuluu enemmän vastuuta etsiä ja havaita virheellisyyksiä tilintarkastettavista raporteista. (Hsu ja muut, 2013.)

Myös Jizi ja muut (2017) ovat tutkineet tilintarkastajien vastuuta petosten havaitsemisesta ja torjumisesta, sekä sitä, miten tarkastajat itse kokevat tämän vastuunsa. He sijoittivat tutkimuksensa Lähi-Itään, ja sisällyttivät siihen otoksen Big-4 tilintarkastusyhtiöiden tilintarkastajista. Tutkimuksessa tarkasteltiin myös sitä, miten vastuut on määritelty tilintarkastuksen ammattistandardeissa ja miten eri sidosryhmät kokevat nämä vastuut.

Jizi ja muut (2017) perustavat tutkimuksensa pohjan monille aikaisemmille tutkimustuloksille siitä, että tilintarkastajat eivät koe olevansa vastuussa petosten havaitsemisesta ja raportoimisesta. Syynä tähän on muun muassa se, että tilintarkastus perustuu otantamenetelmään, eikä kaikkea materiaalia ole mahdollista tarkistaa väärinkäytösten varalta. Jizin ja muiden (2017) käyttämissä tutkimuksissa tilinpäätösten käyttäjät puolestaan olettavat, että petosten havaitseminen on tilintarkastajan vastuulla.

Jizin ja muiden (2017) tutkimuksessa Big-4 tilintarkastusyhteisöissä toimivilta tilintarkastajilta haettiin vastauksia kolmeen tutkimuskysymykseen. Ensimmäinen kysymys oli, miten tarkastajat kokevat oman vastuunsa petosten havaitsemisessa. Toisen kysymyksen

tavoitteena oli selvittää, onko tilintarkastajan työkokemuksella ja uran pituudella vaikutusta koettuun vastuuseen. Viimeisenä tutkimuskysymyksenä on tilintarkastajan sukupuolen vaikutus koettuun vastuuseen petosten havaitsemisessa. Tutkimus toteutettiin kyselytutkimuksena.

Jizi ja muut (2017) selvittivät tutkimuksessaan, että tilintarkastajien tarkastusprosessit sisältävät petoksiin liittyvää raportointia ja yrityksen sisäisen valvonnan kehittämistä, vaikka nämä eivät sellaisinaan kuulu tilintarkastuksen ammattistandardeissa määriteltyihin tilintarkastajan tehtäviin. Kyselyyn vastanneen tilintarkastajat olivat myös sitä mieltä, että prosesseihin sisältyy yrityksen käytännesääntöjen (code of conduct) ja eettikan tarkastaminen. Tällä prosessilla pystytään arvioimaan johdon luotettavuutta sekä yhtiön eettisiä ratkaisuja. (Jizi ja muut, 2017.)

Jizin ja muiden (2017) tutkimuksessa tilintarkastajat olivat sitä mieltä, että laittomien toimintojen etsiminen kuuluu ensisijaisesti sisäiselle tarkastukselle eikä tilintarkastukselle. Tästä huolimatta tutkimuksen tulokset osoittavat, että tilintarkastajan etsivät aktiivisesti väärinkäytöksiä tilinpäätösraporteista. Tarkastajat kokevat myös vahvasti, että heidän vastuullaan on raportoida kaikki petolliseen toimintaan liittyvä tilintarkastusraporteissaan. Kyselyyn vastanneet tilintarkastajat eivät kuitenkaan puoltaneet sitä, että heidän tehtävänään olisi havaita kaikentyyppiset väärinkäytökset, eli vilpillinen tilinpäätösraportointi, korruptio ja varojen väärinkäyttö.

Kyselyyn vastanneiden tilintarkastajien mukaan johdon vastuulla on antaa tarkastettavaksi täydelliset tilinpäätöstiedot ilman merkittäviä puutteita ja virheitä. Kyselyn vastanneet ovat myös sitä mieltä, että he voivat luottaa siihen, että annetut tilinpäätöstiedot ovat totuudenmukaisia ja antavat riittävän kuvan tilien tasapainosta. Tutkimuksesta käy kuitenkin ilmi, että tarkkaa varmuutta ei voi saada siitä, etteikö tilinpäätöstiedot voisi siitä huolimatta sisältää väärinkäytöksiä, vaan virheellisyyden riski on olemassa. (Jizi ja muut, 2017.)

Jizin ja muiden (2017) tutkimuksessa huomattiin joitain eroja myös kokeneempien tarkastajien ja alle kolme vuotta tilintarkastajana työskennelleiden välillä. Vähemmän kokemusta omaavat tarkastajat kokivat olevansa vastuussa petosten etsimisestä ja paljastamisesta, kun taas vanhemmat tilintarkastajat olivat eri mieltä. Syynä tähän on esitetty, että kokeneemmat tarkastajat ovat paremmin tietoisia tilintarkastusstandardeista ja toimivat niiden mukaisesti. (Jizi ja muut, 2017.)

DeZoortin ja Harrisonin (2016) tutkimus vertailee sisäisten tarkastajien ja tilintarkastajien kokemia vastuita väärinkäytösten havaitsemisesta. He käyttävät tutkimuksessaan Schlenkerin, Penningtonin, Murphyn ja Dohertyn (1994) vastuullisuuden kolmiomallia, joka auttaa selittämään koettua vastuuta. Malli ottaa huomioon petoksen tyyppin sekä sen, onko tarkastaja sisäinen vai ulkoinen tilintarkastaja, ja näiden tekijöiden vaikutukset koettuun vastuuseen. Tärkeää on myös huomioida, liittyykö tilintarkastukseen lainsäädännön pakottavuutta tai vastuuvollisuutta esittää tuloksia yleisölle, vai tehdäänkö tarkastusta vapaaehtoisesti ilman vastaanottavaa kohdeyleisöä. DeZoort ja Harrison (2016) ottavat kantaa myös siihen, vaikuttaako koettu vastuu tilintarkastajan suorituskykyyn.

DeZoortin ja Harrisonin (2016) tutkimuksessa keskitytään myös siihen, millainen tilintekovelvollisuus ja vastuu testiryhmässä mukana olevilla tarkastajilla on. Toinen ryhmä toimii anonyymisti, mutta toinen ryhmä on tilintekovelvollinen yleisölle. Tavoitteena on selvittää, eroaako näiden ryhmien kokemat vastuut toisistaan merkittävästi. Oletuksena on, että tilivelvolliset tarkastajat havaitsevat ja raportoivat enemmän väärinkäytöksiä, kuin anonyymisti toimivat.

DeZoortin ja Harrisonin (2016) käyttämän kolmiomallin mukaan vastuu koostuu kolmesta tekijästä, joita ovat tutkittavana oleva toiminta, säännökset (kuten esimerkiksi ammattistandardit, lait, yrityksen omat säännöt sekä moraaliset ja eettiset periaatteet)

sekä identiteetti, joka koostuu yksilön rooleista, piirteistä, pyrkimyksistä ja vaatimuksista. Tutkittavana olevan toiminnan ja säännösten välillä on linkki, jonka mukaan sääntöjen ymmärrettävyys vaikuttaa vastuun kokemiseen. Kun tehtävä on tarkasti määritelty, koetaan sen suorittamisesta vastuuta. Identiteetin ja sääntöjen välillä puolestaan on sitoutumisen linkki. Identiteetti linkittyy toimintaan siten, miten yksilö kokee olevansa yhteydessä toiminnan kohteena olevaan tehtävään ja millainen kontrolli hänellä siihen on. (DeZoort & Harrison, 2016.)

DeZoortin ja Harrisonin (2016) tutkimuksen ensimmäinen hypoteesi koskee vastuuvollisten tilintarkastajien kokemaa vastuuta. Vastuuvollisuudella tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, että tilintarkastajien toiminnalla on jokin yleisö, joka asettaa omat odotuksensa tilintarkastuksesta. Vastuuvolliset tilintarkastajat ovat siis konkreettisesti vastuussa tietyille ryhmälle tilintarkastuksen onnistumisesta ja väärinkäytösten havaitsemisesta. Hypoteesina on, että vastuuvolliset tilintarkastajat kokevat enemmän vastuuta väärinkäytösten havaitsemisesta kuin anonyymisti toimivat (ei vastaanottavaa kohdeyleisöä) tilintarkastajat.

DeZoort ja Harrison (2016) viittaavat tutkimuksessaan Buchmanin, Tetlockin ja Reedin (1996) artikkeliin vastuuvollisuudesta ja yksilöiden käyttäytymisestä. Buchmanin ja muiden (1996) mukaan vastaanottavan yleisön odotukset vaikuttavat toimijan tekemiin päätöksiin ja prosesseihin. Yksilöt muokkaavat käytöstään ja toimintatapojaan sen mukaan, mitä heiltä odotetaan. Tämän vuoksi myös DeZoort ja Harrison (2016) odottavat oman tutkimuksensa antavan tuloksia siitä, että vastuuvollisuuden paineen alla olevat tilintarkastajat raportoivat suurempia määriä koettua vastuuta väärinkäytösten havaitsemisesta kuin anonyymit tarkastajat.

Toinen DeZoortin ja Harrisonin (2016) hypoteesi perustuu petoksen tyyppiin. Mukana vertailussa on korruptio, varojen väärinkäyttöön liittyvä petos ja vilpillinen tilinpäätösraportointi. Tutkimuksen laatijat ennustavat, että koettu vastuu vaihtelee petostyyppin mukaan. Toisena hypoteesina tutkimuksessa on, että tilintarkastajat kokevat enemmän

vastuuta havaita vilpillistä tilinpäätösraportointia kuin korruptiota tai varojen väärinkäyttöä. Syynä tähän oletukseen on se, että vilpillistä tilinpäätösraportointia esiintyy tilastollisesti vähemmän kuin muita petostyyppisiä, mutta ne aiheuttavat yrityksille ja tilintarkastajille enemmän haittaa ja kustannuksia (AICPA, 2016).

DeZoortin ja Harrisonin (2016) asettamana kolmantena hypoteesina on se, että ulkoiset tilintarkastajat kokevat enemmän vastuuta väärinkäytösten havaitsemisesta kuin sisäiset tarkastajat. Tämä oletus johtuu siitä, että tilintarkastajien tehtävät ja vastuualueet ovat tarkemmin määriteltyjä alan kirjallisuudessa sekä kansainvälisissä tilintarkastusstandardeissa ja laeissa. Sisäisen tarkastajan vastuu määritellään enemmänkin yhtiökohtaisesti työtehtävien mukaan. (DeZoort & Harrison, 2016.)

DeZoort ja Harrison (2016) ottavat tutkimuksessaan esille myös tilintarkastajien ”aivoriihitoiminnan” eli tilintarkastajien pyrkimykset ideoida yhdessä toimeksiantotiimin kanssa ja saavuttaa näin parempia tuloksia väärinkäytösten havaitsemisesta. Muun muassa SAS No. 99:n mukaan keskustelu mukana olevan tarkastustiimin kanssa luo uusia näkökulmia petollisen toiminnan tunnistamiseen (AICPA, 2002). Ideointi muun tiimin kanssa voi johtaa sellaisiin havaintoihin, mitä yksilöt eivät olisi ilman keskustelua havainneet ja olla näin ollen tehokkaampaa kuin yksilön toiminta. Sisäisen tarkastuksen osalta yhteinen aivoriihi on helppo ja edullinen toteuttaa yhteisössä, ja sen avulla voidaan saada aikaan täysin uusia ideoita ja merkittävää muutosta sisäisten tarkastajien toimintatapoihin koskien väärinkäytösten havaitsemista. (DeZoort & Harrison, 2016.)

Neljäntenä hypoteesina DeZoortin ja Harrisonin (2016) tutkimuksessa on se, että koettu vastuu petosten havaitsemisesta on positiivisesti yhteydessä pidettyjen ”aivoriihiiden” määrään koskien väärinkäytösten havaitsemista. He ennustavat, että koettu vastuu vaikuttaa siihen, miten paljon ideointia tilintarkastajien kesken tapahtuu väärinkäytösten havaitsemiseen liittyen. Lisäksi korkeamman vastuun kokeminen johtaa parempiin tuloksiin ideariihessä ja lopulta parempaan tilintarkastukseen.

DeZoortin ja Harrisonin (2016) tutkimukseen osallistui yhteensä 1077 tarkastajaa (294 tilintarkastajaa ja 783 sisäistä tarkastajaa). Osallistujat olivat Yhdysvalloista, Kanadasta, Australiasta, Belgiasta sekä Meksikosta. Osallistujat jaettiin siten, että osa toimi tutkimuksen aikana anonymisti ja osa oli tilintekovelvollinen tutkijoille. Tilintekovelvollisten tuli antaa nimensä ja sähköpostiosoitteensa tutkijoille, sillä heidän vastauksensa tutkittiin henkilökohtaisina. Anonyymien vastauksia ei millään tavoin yhdistetty henkilöihin. (DeZoort & Harrison, 2016.)

DeZoortin ja Harrisonin (2016) tutkimuksen osallistujille annettiin case-luontoinen tehtävä toimia annetun yrityksen sisäisenä tarkastajana tai tilintarkastajana. Petoksen tyyppi vaihteli ryhmittäin, jotta voitiin testata kaikkien kolmen petostyyppin vaikutuksia. Osallistujilta kysyttiin myös kysymyksiä liittyen vastuun kolmiomalliin ja siinä esiintyviin linkkeihin. Heitä pyydettiin myös ideoimaan mahdollisimman monta tarkastusprosessia, joiden avulla voitaisiin havaita petoksia.

DeZoortin ja Harrisonin (2016) tutkimuksen tuloksena ensimmäinen hypoteesi hyväksyttiin. Tilintekovelvolliset osallistujat raportoivat merkittävästi enemmän vastuuta väärinkäytösten havaitsemisesta kuin anonymisti tutkimukseen osallistuneet (DeZoort & Harrison, 2016). Kun tarkastajat esittävät ja raportoivat havaintojaan omalla nimellään vastaanottavalle yleisölle, kokevat he myös vastuuta esittämästään asiasta. Tutkittavana olevasta toiminnasta tulee tällöin henkilökohtaisempaa ja tarve näyttää oikeita tuloksia kasvaa, sillä kyseessä on oma maine.

Toiselle hypoteesille tutkimuksen myötä ei tullut vahvistusta DeZoortin ja Harrisonin (2016) tutkimuksessa. Toisena hypoteesina oli, että tarkastajat kokevat suurempaa vastuuta havaita vilpillistä tilinpäätösraportointia kuin muita petostyyppisiä. Tutkimuksen tuloksena ei kuitenkaan havaittu merkittäviä eroja eri petostyyppien välillä. Jokaisen petoslajin havaitsemisesta koettiin lähes saman verran vastuuta. Myöskään kolmannelle hypoteesille ei tutkimuksesta saatu vahvistusta. Kolmas hypoteesi kuului, että ti-

lintarkastajat kokevat enemmän vastuuta petosten havaitsemisesta kuin sisäiset tarkastajat. Merkittävää eroa ei näiden kahden ryhmän välillä kuitenkaan havaittu. (DeZoort & Harrison, 2016.)

DeZoort ja Harrison (2016) toteavat tutkimuksessaan, että tilivelvolliset tarkastajat ideoivat merkittävästi enemmän tarkastusprosesseja, joilla voisi havaita petoksia. Petostyyppin mukaan jaoteltuna eniten aivoriihitoimintaa oli ryhmässä, joka keskittyi tilien väärinkäyttöön. Tarkastajan tyyppi huomioon ottaen, sisäiset tarkastajat ideoivat enemmän kuin tilintarkastajat. (DeZoort & Harrison, 2016.)

Halbouni (2015) on tehnyt samankaltaisen tutkimuksen kuin DeZoort ja Harrison (2016). Hänen tutkimuksensa tarkoituksena oli selvittää millaisia havaintoja tilintarkastajilla ja sisäisillä tarkastajilla on vastuista koskien petosten ennaltaehkäisyä, havaitsemista ja raportointia. Hänen hankki aineistonsa Yhdistyneistä arabiemiirikunnista ja keräsi tutkimukseensa haastatteluja 53:lta tarkastajalta. Tutkimuksen tuloksista käy ilmi, että sisäiset tarkastajat ovat ensisijaisesti vastuussa petosten tunnistamisesta. Halbouni (2015) väittää tutkimuksessaan, että tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien tulisi toimia yhteistyössä ja jakaa vastuu väärinkäytösten havaitsemisesta, jotta väärinkäytökset voitaisiin havaita tehokkaammin.

Halbounin (2015) tutkimuksessa haettiin vastausta kolmeen tutkimuskysymykseen. Ensimmäinen kysymys oli, minkä laajuisena tarkastajat kokevat petosten esiintyvän Arabiemiirikunnissa. Toisena kysymyksenä oli, miten sisäiset tarkastajat ja tilintarkastajat kokevat omat roolinsa petosten ennaltaehkäisijänä, havaitsijana ja raportoijana Arabiemiirikunnissa. Viimeisenä tutkimuskysymyksenä oli se, kuinka proaktiivisesti tarkastajat tunnistavat väärinkäytöksiä suorittaessaan tarkastustoimenpiteitään. (Halbouni, 2015.)

Halbounin (2015) tutkimuksen ensimmäisenä hypoteesina oli, että tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien vastuun kokemisen välillä ei ole merkittävää eroa, kun on kyseessä heidän havaintonsa vastuista ennaltaehkäistä, havaita ja raportoida petostapauksia. Toisena hypoteesina Halbouni (2015) esitti, että sisäisten tarkastajien ja tilintarkastajien koetulla vastuulla ei myöskään ole eroa, kun on kyseessä proaktiivisuus väärinkäytösten havaitsemisessa. Molemmissa hypoteeseissa korostettiin, että kyseinen tutkimus koostuu vain tuloksista, jotka on saatu Yhdistyneistä arabiemiirikunnista.

Halbouni (2015) on toteuttanut tutkimuksensa kyselytutkimuksena, jonka kysymykset oli jaettu neljään osaan. Ensimmäisessä osassa kartoitettiin vastanneiden demografiset tiedot. Toinen osa koostui kysymyksistä, jotka liittyivät petosten esiintymiseen siinä yrityksessä, jossa vastaajat työskentelivät. Kolmannessa osassa mitattiin koettua vastuuta väärinkäytösten ennaltaehkäisemisessä, havaitsemisessa ja raportoimisessa. Lopuksi neljäs osa mittasi proaktiivisuutta tarkastusprosesseissa, eli sitä, miten tarkastajat kokevat olevansa vastuussa aktiivisesti etsimään väärinkäytöksiä ja puuttumaan niihin ennen kuin ne tapahtuvat. (Halbouni, 2015.)

Halbounin (2015) tutkimukseen vastanneista puolet olivat sisäisiä tarkastajia ja puolet tilintarkastajia. Suurin osa työskenteli Big-4 tilintarkastusyhteisöissä. Kyselyyn vastanneista lähes kaikki olivat sitä mieltä, että väärinkäytökset ovat suuri huolenaihe yrityksissä ja väärinkäytösten havaitseminen vaikuttaa negatiivisesti organisaation maineeseen ja tilinpäätösten käyttäjien mielipiteeseen yrityksestä. (Halbouni, 2015.)

Halbounin (2015) tutkimuksen kolmannessa osassa vastaajilta kysyttiin kysymyksiä liittyen heidän kokemaansa vastuuseen havaita ja ennaltaehkäistä väärinkäytöksiä. Suurin osa, yli 80 prosenttia, vastanneista oli sitä mieltä, että sisäisten tarkastajien tulee aktiivisesti etsiä väärinkäytöksiä. Vastakohtana tälle, vastanneet olivat sitä mieltä, että tilintarkastajat eivät ole vastuussa väärinkäytösten aktiivisesta etsinnästä. Vastaajat eivät

myöskään puolla sitä, että tilintarkastajien tulisi toimia ”vahtikoirina” suorittaessaan tilintarkastusprosesseja. Tutkimus osoittaa kuitenkin, että sekä sisäisen tarkastajan että tilintarkastajan tulee raportoida kaikki löytämänsä väärinkäytökset. Sisäisten tarkastajien ja tilintarkastajien vastaukset eivät merkittävästi eronneet toisistaan tässä osiossa. Tutkimuksen tulokset tukevat ensimmäistä hypoteesia, sillä molemmat tarkastajatyypit hyväksyvät vastuunsa väärinkäytösten havaittajina. (Halbouni, 2015.)

Halbounin (2015) tutkimuksen neljännessä osassa vastanneet määrittelivät tarkastusprosessien tärkeydet. Prosessit listattiin järjestykseen sen mukaan, mitkä tarkastajat kokivat keskimäärin tärkeimmiksi prosesseiksi. Tärkeimmäksi prosessiksi tarkastajat kokivat sen, että he tutkivat yrityksen kontrolleja ehkäistä väärinkäytöksiä. Toiseksi tärkeimmäksi prosessiksi tarkastajat määrittelivät sen, että he varmistavat, että johto välittää havainnot väärinkäytöksistä yhtiön hallitukselle. Tulokset osoittivat, että tarkastajat kokivat, että heidän tulee olla proaktiivisia havaitakseen väärinkäytöksiä. Sekä sisäiset tarkastajat että tilintarkastajat ovat yksimielisiä siitä, mitkä ovat tärkeimpiä prosesseja väärinkäytösten havaitsemiseksi. (Halbouni, 2015.)

Hsu, Kung ja James (2013) kokosivat oman tutkimuksensa kymmenen tutkimuskysymyksen ympärille. Kysymykset liittyivät siihen, millaisissa olosuhteissa tilintarkastajan tulisi keskittyä havaitsemaan väärinkäytöksiä. Tutkimuskysymyksenä oli esimerkiksi, onko tilintarkastus nimenomaisesti suunniteltu väärinkäytösten havaitsemista varten vai onko tilintarkastajan vastuulla havaita väärinkäytöksiä myös suorittaessaan tavallista tilintarkastusta. Tutkimuksella saatiin selville, että vastanneet eivät pidä tilintarkastajan vastuulla havaita sellaisia väärinkäytöksiä, jotka liittyvät organisaation jäsenten väliseen yhteistyöhön, jonka tarkoituksena on vääristää kirjanpitoa. Myöskään sellaisen väärinkäytöksen havaitsemisesta, jossa organisaation työntekijät ovat tarkoituksella pyrkineet parantamaan työntekijöiden asemaa, esimerkiksi pienet käteisen rahan kavallukset tai palkkojen vääristeleminen, ei pidetä tilintarkastajan vastuulla. (Hsu ja muut, 2013.)

Hsun ja muiden (2013) tutkimuksen mukaan tilintarkastajat kokevat vastuukseen väärinkäytösten havaitsemisen silloin, kun kyseessä on suunniteltu tilintarkastus juuri tätä tarkoitusta varten tai jos väärinkäytös aineellisesti vääristää tilinpäätöstä. Tilintarkastajien mukaan he ovat myös vastuussa piilotettujen lähipiiritapahtumien selvittämisestä sekä tahallisesti tehtyjen väärennösten ja väärin tilinpäätöstietojen havaitsemisesta. Hsu ja muut (2013) tekivät myös havainnon siitä, että tilintarkastajat määrittelevät vastuunsa pitkälti tilintarkastusstandardien vaatimusten perusteella. (Hsu ja muut, 2013.)

Tutkimuksensa tuloksena Hsu ja muut (2013) huomasivat tilintarkastuksen odotuskuilun esiintyvän Taiwanissa. Kyselyyn vastanneet ei-tilintarkastajat odottavat tilintarkastajilta suurempaa vastuunottamista kuin tilintarkastajat itse, sillä tilintarkastajat nojaavat tilintarkastuksen ammattistandardeihin ja niissä määritettyihin vastuisiin. Hsu ja muut (2013) esittävät, että tilintarkastajan tulisi toimia niin sanottuna vahtikoirana, jonka tulee raportoida kaikesta poikkeavasta ja väärinkäytökseen viittaavasta.

Myös Alleyne & Howard (2005) ovat tutkineet tilintarkastajien vastuita havaita väärinkäytöksiä. Heidän tutkimuksensa aineisto on kerätty Barbados -saarivaltiolta ja tutkimusta varten on kerätty haastatteluja 43:lta vastaajalta. Osa vastanneista on tilintarkastajia ja osa tilintarkastuksen ja tilinpäätösten käyttäjiä. Haastatelluilta kysyttiin muun muassa, onko petosten paljastaminen ja raportointi tilintarkastajan vastuulla ja pitääkö tilintarkastajan aktiivisesti etsiä väärinkäytöksiä suorittaessaan tilintarkastusprosesseja. (Alleyne & Howard, 2005.)

Alleynen ja Howardin (2005) tutkimukseen vastanneista kaikki tilintarkastajat ja noin 30 prosenttia muista vastaajista olivat vahvasti sitä mieltä, että petosten paljastaminen ei ole tilintarkastajien vastuulla. Vastanneet pitivät petosten havaitsemisesta ensisijaisesti organisaation johdon vastuulla, kuten tilintarkastusstandardeissakin sanotaan. Tilintarkastajien tulee kuitenkin säilyttää tarkastusprosessien aikana ammatillinen skeptisyys,

jotta johdolta havaitsematta jääneet väärinkäytökset voitaisiin paljastaa viimeistään tilintarkastusvaiheessa. Muut kuin tilintarkastajat puolsivat ajatusta siitä, että tilintarkastajien tulisi aktiivisesti etsiä väärinkäytöksiä. Kyselyyn vastanneet tilintarkastajat eivät kuitenkaan itse kokeneet tätä heidän tehtäväkseen. (Alleyne & Howard, 2005.)

Alleynen ja Howardin (2005) laatimassa haastattelussa kysyttiin myös, kuuluuko tilintarkastajan vastuulle arvioida tarkastuksen kohteena olevan organisaation sisäistä tarkastusta ja sisäisiä kontroleja. Molemmat vastaajaryhmät olivat täysin sitä mieltä, että tämä kuuluu tilintarkastajan vastuulle. Tilintarkastajat kokevat sisäisen valvonnan arvioimisen tarpeelliseksi, sillä sen avulla voidaan selvittää, tapahtuuko väärinkäytöksiä lähipiiriliiketoimissa. (Alleyne & Howard, 2005.)

Vastauksena lisääntyneeseen väärinkäytösten määrään, ovat monet tutkimukset ehdottaneet laajennettua vastuuta tilintarkastajille, esimerkiksi O'Malley'n (1993) tutkimus. O'Malley (1993) on ehdottanut, että tilintarkastajien tulisi raportoida havainnoistaan suoraan julkisuuteen ja lainsäätäjille, eikä pelkästään organisaation johdolle tai hallitukselle. Tilintarkastajan tulisi myös saada käyttöönsä väliaikaista taloudellista tietoa yrityksistä, eikä pelkästään vuosittaista tilinpäätöstä, sillä liiketoiminnan muutokset ovat niin nopeita (O'Malley, 1993).

Royssy (2013) puolestaan on tehnyt tutkimuksen sisäisen tarkastajan rooleista yrityksessä. Hänen mukaansa sisäiset tarkastajat kokevat, että heidän pääroolinaan on palvella organisaation ylintä johtoa ja tilintarkastusvaliokunta tulee vasta toisena. Royssy (2013) toteutti tutkimuksensa kyselyllä, johon kerättiin vastauksia 13:sta julkisen sektorin organisaatiosta Kanadasta. Kyselyt keskittyivät sisäisten tarkastajien henkilökohtaisiin käsityksiin heidän rooleistaan.

Royssy (2013) sai tutkimuksessaan selville, että sisäiset tarkastajat kokevat olevansa tarpeellisia silloin, kun he kokevat voivansa auttaa ylintä johtoa parantamaan organisaati-

tion suorituskykyä. Tutkimuksessa haastatellut sisäiset tarkastajat kokivat työskentelevänsä ensisijaisesti organisaation palveluksessa. Sisäiset tarkastajat myös toteavat ammattistandardien olevan merkityksellisiä työssään ja ohjailevan heidän omaksumiaan rooleja.

Royssyn (2013) tutkimuksen haastateltujen sisäisten tarkastajien mukaan tarkastusvaliokunnan jäsenet haluavat sisäisten tarkastajien keskittyvän ensisijaisesti suurimpiin riskeihin, joita organisaatio voi kohdata. Sisäiset tarkastajat myös painottavat organisaation johdon odotuksia. He raportoivat haastatteluissa, että johto odottaa, että he pysyvät tietoisina merkittävistä tapahtumista, jotka koskettavat organisaatiota. Johto siis odottaa, että sisäinen tarkastus toimii ikään kuin johdon suojelijana. Sisäiset tarkastajat kokevat toimivansa johdon puolella organisaation hyväksi. Tarkastusvaliokunta on toissijainen kanava, jolle raportoidaan vasta johdolle raportoinnin jälkeen. (Royssy, 2013.)

Tässä luvussa esitettyjä aikaisempia tutkimuksia yhdistää se, että lähes jokaisessa todetaan vastuun väärinkäytösten havaitsemisesta ja torjumisesta kuuluvan ensisijaisesti organisaation johdolle. Aikaisempien tutkimusten perusteella voidaan todeta, että tilintarkastajat kuitenkin sisällyttävät tilintarkastusprosesseihinsa väärinkäytösten havaitsemista enemmän kuin standardeissa on ohjeistettu heille kuuluvaksi. Aikaisemmissa tutkimuksissa korostuu tarkastajien yhteistyön merkitys. Tilintarkastajien toivottaisiin toimivan yhdessä myös sisäisten tarkastajien kanssa, jotta luotaisiin tehokkuutta väärinkäytösten havaitsemiseen.

Vastauksena tutkimuskysymykseen, tilintarkastajien kokemat vastuut väärinkäytösten havaitsemisesta eivät niinkään eroa tilintarkastusstandardeissa määritetyistä vastuista. Tilintarkastuksessa sen sijaan esiintyy odotuskuilu tilintarkastajien kokeman vastuun ja muiden henkilöiden odotusten välillä. Tilintarkastusstandardeihin perehtymättömät odottavat tilintarkastusprosesseilta syvällisempää paneutumista väärinkäytösten etsi-

miseen ja havaitsemiseen. Sisäisten tarkastajien vastuuta ei ole määritelty standardeissa, mutta tilintarkastajat kokevat vastuualueekseen toimia organisaation hyväksi ja aktiivisesti etsiä ja puuttua havaitsemiinsa väärinkäytöksiin.

4. Hypoteesit

Tutkielman hypoteesit ovat muodostettu käyttäen hyödyksi esikuvatutkimuksen eli De Zoortin ja Harrisonin (2016) tutkimuksen hypoteeseja. Aikaisempien tutkimusten mukaan sisäisten tarkastajien ja tilintarkastajien kokemat vastuut eivät juurikaan eroa toisistaan. Tarkastajien vastuunkokemukset noudattavat ammattistandardien antamaan linjausta ja tarkastajat tunnistavat omat vastualueensa ja ovat yhtä mieltä vastuiden jakautumisesta. Ensimmäisenä hypoteesina pro gradu -tutkielmaa varten on se, että tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien kokemat vastuut eroavat toisistaan.

Toinen hypoteesi on, että petostyyppillä ei ole vaikutusta koettuun vastuuseen, vaan tarkastajat kokevat yhtä paljon vastuuta liittyen sekä varojen väärinkäyttöön, vilpilliseen tilinpäätösraportointiin ja korruptioon. Aikaisemmin tehtyjen tutkimusten perusteella voidaan olettaa, että tarkastajat kokevat yhtä paljon vastuuta, oli kyseessä korruptio, vilpillinen tilinpäätösraportointi tai varojen väärinkäyttö. Tämä oletus liittyy siihen, että maineen säilyttämisen vuoksi jokaisen havaitun väärinkäytöksen raportointi on tärkeää.

Kolmantena hypoteesina on, että tilintarkastajat eivät koe olevansa vastuussa väärinkäytösten aktiivisesta etsimisestä. Aikaisempien tutkimusten mukaan eri tarkastajaryhmät kokevat tämän vastuun kuuluvan sisäiselle tarkastukselle, koska sillä on paremmat mahdollisuudet tarkkailla organisaatiota ja proaktiivisesti puuttua väärinkäyttöihin. Sekä tilintarkastajat että sisäiset tarkastajat ovat sitä mieltä, että tilintarkastajan tehtävä ei ole aktiivisesti etsiä väärinkäytöksiä tilinpäätöksistä.

Tilastollisilla testeillä tutkitaan myös sitä, onko työkokemuksella vaikutusta koettuihin asenteisiin. Viitaten Jizin ja muiden (2017) tutkimukseen, tämän tutkielman neljäntenä hypoteesina on, että vähemmän työkokemusta omaavat tarkastajat kokevat enemmän

vastuuta väärinkäytösten etsimisestä ja paljastamisesta kuin pidempään alalla toimineet.

5. Tutkimusmenetelmä ja aineisto

Edellisessä luvussa on teorian pohjalta muodostettu hypoteesit, joita testataan tutkielman empiriaosiossa luvussa kuusi. De Vausin (2002) mukaan teoriat on testattava todellisessa ja realistisessa ympäristössä. Havaintojen perusteella rakennettavan teorian muodostamista kutsutaan induktiiviseksi päättelyksi. Deduktiiviseksi päättelyksi puolestaan kutsutaan päättelyä, jossa teoriaa testataan todellisessa ympäristössä. Teorian pätevyttä voidaan siis tutkia ja havainnoida toteuttamalla se todellisessa ympäristössä empiiristen havaintojen avulla. (De Vaus, 2002.)

Koska tarkoituksena on tutkia tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien mielipiteitä ja kokemuksia, on luonnollisin vaihtoehto kerätä aineisto kyselytutkimuksella. Aineisto on kerätty strukturoidulla verkkokyselylomakkeella, joka on lähetetty suomalaisille tilintarkastajille ja sisäisille tarkastajille. Jyrinki (1974) on koonnut teokseensa postikyselyn vahvuuksia ja heikkouksia, mutta vahvuudet ja heikkoudet pätevät myös nykyaikaiseen verkkokyselyyn. Jyringin (1974) mukaan kyselyn etuna on, että vastaajalla on aikaa pohdita vastauksiaan. Vastaaja voi myös helpommin vastata arkaluontoisempiinkin kysymyksiin, kun ei ole kasvokkain haastattelijan kanssa. Kyselytutkimuksen heikkouksena voidaan pitää sitä, että vastausaste saattaa jäädä pieneksi, vaikka kysely onkin mahdollista lähettää laajalle joukolle vastattavaksi. (Jyrinki, 1974.)

Tässä luvussa selvitetään, miten kyselylomake on suunniteltu ja laadittu. Luvussa kerrotaan myös, millä tilastollisilla menetelmillä verkkokyselyllä hankittua aineistoa on analysoitu. Luvun lopussa paneudutaan hieman tutkimuksen luotettavuuteen.

5.1 Kyselylomakkeen laadinta

Kyselylomakkeen laadinta vaatii aikaa, sillä lomake tulee suunnitella huolellisesti, jotta se on vastaajien kannalta selkeä ja helppolukuinen. Vastaajien kannalta kysely ei saa olla liikaa aikaa vievä, sillä vastaajana on kiireisiä tilintarkastajia ja sisäisiä tarkastajia. Liian pitkästi ja vaikeasti muotoillut kysymykset vähentävät mielenkiintoa ja saattavat johtaa väärinymmärryksiin. Internetkyselyn vastausaika saisi olla korkeintaan 15–20 minuuttia (Kvantitatiivisen tutkimuksen verkkokäsikirja, 2022a). Kyselylomakkeen yleisilmeen tulisi herättää kiinnostusta, joten lomakkeen ulkoasulla on merkitystä. Se, että lomakkeen vastaanottaja erottaa helposti yhdellä silmäyksellä paljonko kysymyksiä on, voi houkuttaa vastaamaan kyselyyn heti. Jos kysymykset ovat lomakkeella liian tiiviisti, eikä niiden rajoja erota, voi vastaajasta tuntua, että kysymyksiä on liikaa tai ne ovat liian pitkästi ja monimutkaisesti esitettyjä.

Kvantitatiivisen tutkimuksen verkkokäsikirjan mukaan kyselylomakkeen selittävinä muuttujina käytettävien kysymysten sijoittelu olisi suositeltavaa jättää lomakkeen loppuun siitä syystä, että ne ovat usein vaaraksi vastaajan anonymiteetin säilymiselle (Kvantitatiivisen tutkimuksen verkkokäsikirja, 2022a). Tämän tutkielman kyselylomake sisältää kuitenkin vain kaksi niin sanottua taustakysymystä, joista ei pysty tunnistamaan vastaajan identiteettiä. Selkeyden vuoksi nämä kysymykset ovat sijoitettu heti kyselyn alkuun. Haastavinta lomakkeen laatimisessa oli muiden kysymysten sijoittaminen loogiseen järjestykseen.

Kyselylomake on strukturoitu, eli jokaisella kysymyksellä on valmiit vastausvaihtoehdot. Avoimet kysymykset ovat jätetty kokonaan pois, jotta kyselyyn vastaaminen olisi mahdollisimman vaivatonta. Myös aineiston tulkinnan kannalta avoimet kysymykset olisivat haastavia. Lomakkeen kysymysten vastausvaihtoehdot on järjestetty numeroilla analy-

soinnin helpottamiseksi. Suurin osa lomakkeen kysymyksistä on mielipide- ja asennekysymyksiä. Vastausvaihtoehdot ovat numeroitu Likert-asteikolla 0–10, jossa nolla tarkoittaa vastaajan olevan täysin eri mieltä ja kymmenen täysin samaa mieltä. Vastaaja voi ilmaista suhtautuvansa väitteeseen neutraalisti valitsemalla liukuasteikolta arvon viisi. Liitteissä (liite 1 ja liite 2) on nähtävissä kyselyn mukana ollut saatekirje sekä itse kyselyn kysymykset.

5.2 Tilastolliset menetelmät

Aineistolle on aluksi tehty normaalijakautuneisuustestaus, sillä monet tilastolliset testit edellyttävät, että oletus normaalijakaumasta täyttyy aineistossa. Mikäli aineisto ei ole normaalijakautunut, täytyy parametristen testien sijaan käyttää epäparametrisia menetelmiä. Aineiston normaalijakautuneisuus on testattu Kolmogorov-Smirnov-testillä luvussa 6.1. Testin lisäksi normaalijakautuneisuutta on tarkasteltu aineiston vinouden ja huipukkuuden tunnusluvuilla. Kolmogorov-Smirnov-testillä ja vinoutta ja huipukkuutta tarkastelemalla on havaittu, että hankittu aineisto ei ole normaalijakautunut, joten tilastollisiksi testeiksi on täytynyt valita epäparametrisia menetelmiä.

Epäparametrinen Kruskal-Wallis-testi soveltuu ryhmien välisten erojen vertailuun. (Tähinen, Laakkonen & Broberg, 2020). Kruskal-Wallis-testi soveltuu tämän tutkielman aineiston analysointiin myös siitä syystä, että testin muuttujien mittaustason tulee olla vähintään järjestysasteikollinen. Testi ei myöskään edellytä aineiston olevan normaalijakautunut. Kyselylomakkeen varsinaiset kysymykset ovat kaikki järjestysasteikollisia, sillä vastaajia on pyydetty vastaamaan niihin mielipideasteikolla nollostakymmeneseen. Kruskal-Wallis-testiä on käytetty hypoteesien testaamiseen luvussa kuusi. Tärkeä tun-

nusluku aineiston analysointiin on ollut myös vastausten keskiarvojen vertailu. Tilastolliset testit on suoritettu SAS Enterprise Guide ja SPSS-ohjelmien avulla. Niistä saadut vastaukset ovat Microsoft Exelin avulla muotoiltu taulukoiksi.

5.3 Validiteetti ja reliabiliteetti

Validiteetilla tarkoitetaan sitä, miten hyvin mittari mittaa haluttua asiaa (Kvantitatiivisen tutkimuksen verkkokäsikirja, 2022c). Jotta mittari on hyvä, sitä on osattava käyttää oikeaan kohteeseen oikeaan aikaan oikealla tavalla. Kyselytutkimus toteutettiin tilintarkastajien kannalta vuoden kiireisimpään aikaan, heti alkuvuodesta. Tämä on yksi syy, jonka voidaan olettaa vaikuttaneen vastausasteeseen negatiivisesti. Myös esimerkiksi epäonnistunut otanta voi aiheuttaa sen, että mittari on epäpätevä. Tarkoituksena oli saada melko tasainen vastausmäärä kummastakin ammattikunnasta. Sisäisten tarkastajien vastausmäärä jäi kuitenkin lopulta hyvin vähäiseksi, joten sillä on vaikutusta mittarin luotettavuuteen.

Tutkimuksen reliabiliteetilla eli luotettavuudella tarkoitetaan sitä, miten mahdolliset satunnaisvirheet tai olosuhteiden muutokset vaikuttavat mittariin (Kvantitatiivisen tutkimuksen verkkokäsikirja, 2022c). Reliabiliteetti voidaan jakaa stabiliteettiin ja konsistenssiin. Stabiliteetilla tarkoitetaan mittarin ajallista pysyvyyttä, eli muuttuvatko kyselytutkimukseen vastanneiden mielipiteet, jos sama kysely toteutettaisiin myöhemmin sellaisen ajan kuluttua, kun vastaaja ei enää muistaisi, mitä hän on viimekerralla vastannut. Tässä kyseisessä kyselytutkimuksessa tällainen reliabiliteetin mittaustapa ei olisi toimiva, sillä yksi hypoteeseistakin kuuluu, että tarkastajien asenteet muuttuvat työkokemuksen myötä.

Konsistenssilla tarkoitetaan mittarin yhtenäisyyttä (Kvantitatiivisen tutkimuksen verkkokäsikirja, 2022c). Tässä tutkielmassa jokaiselle vastaajalle on lähetetty täysin samat

kysymykset, joihin he ovat vastanneet omien asenteidensa pohjalta. Mittarin ei tarvitse kuitenkaan olla samanaikaisesti stabiili ja konsistenssi, vaan se voi myös olla vaan toista näistä (Kvantitatiivisen tutkimuksen verkkokäsikirja, 2022c). Reliabiliteettia eli ei-sattumanvaraisuutta on parannettu laittamalla jokainen kysymys pakolliseksi, ettei tulokset vääristy sen vuoksi, että vastaaja on esimerkiksi vahingossa jättänyt vastaamatta johonkin kysymykseen.

6. Aineiston kuvaus ja hypoteesien testaaminen

Tässä pääluvussa esitetään kyselytutkimuksella kerätyn aineiston havaintoja. Ensimmäisessä alaluvussa kerrotaan, millainen aineisto verkkokyselyllä on saatu kerättyä ja miten se on jakautunut. Kyselyssä on ollut muutama taustakysymys, ja niiden vastauksia on esitetty luvussa 6.1 erilaisin havainnollistavin kuvioin. Myös koko aineiston normaalijakautuneisuus on testattu, jotta on voitu valita parhaiten sopiva tilastollinen testi vastausten analysoimiseksi. Aineiston normaalijakautuneisuudesta on kerrottu luvun 6.1 loppupuolella.

Luvussa 6.2 aineistoa on analysoitu testaamalla kutakin hypoteesia erikseen. Hypoteesien testaamiseen on käytetty SAS Enterprise Guide -ohjelmaa ja sieltä löytyviä tilastollisia testejä. Koko aineisto on ensin siirretty Webropol-ohjelmasta Microsoft Exceliin ja muokattu siellä selkeään ja helposti käsiteltävään muotoon. Excelistä aineisto on siirretty SAS EG -ohjelmaan. Luvusta 6.2.5 löytyy yhteenveto kaikkien hypoteesien testaamisesta.

6.1 Aineiston kuvaus

Tutkielman perusjoukoksi on valittu suomalaiset tilintarkastajat ja sisäiset tarkastajat. Koska jokaisen tilintarkastajan ja sisäisen tarkastajan selvittäminen olisi ollut todella aika vievää ja vaikeaa, otos rajattiin koskemaan Big4 -tilintarkastusyhteisöissä toimivia tilintarkastajia ja sisäisten tarkastajien liittoon kuuluvia sisäisiä tarkastajia.

Suomessa sisäisten tarkastajien liittoon kuuluu noin 670 jäsentä (The Institute of Internal Auditors Finland, 2022). Kysely jaettiin Sisäiset tarkastajat ry:n jäsenille lähestymällä

ensin liiton toiminnanjohtajaa. Toiminnanjohtajan sekä koulutus- ja tapahtumakoordinaattorin avulla kyselylinkki saatteineen saatiin lisättyä sisäisten tarkastajien liiton uutisivulle 25. tammikuuta. Lisäksi toiminnanjohtaja ja koulutus- ja tapahtumakoordinaattori nostivat kyselyä esiin palaverissa, johon osallistui arviolta 70 liiton jäsentä. Kyselylinkki jaettiin myös Sisäiset tarkastajat ry:n viikkokirjeessä viikolla viisi.

Tilintarkastajia lähestyttiin suoralla sähköpostilla ensimmäisen kerran 24. tammikuuta. Kohderyhmäksi valikoitui Big4-yhtiöissä toimivat tilintarkastajat. Kysely lähetettiin suoraan 481:n Big4 -tilintarkastajan sähköposteihin, jotka oli muodostettu keräämällä tilintarkastajien nimet Patentti- ja rekisterihallituksen tilintarkastajahausta. Ensimmäisen vuorokauden aikana vastauksia tuli melko hyvin, mutta vastaaminen hiipui nopeasti. Muistutus sähköposti lähetettiin 1. helmikuuta niille tilintarkastajille, jotka eivät olleet vielä vastanneet kyselyyn.

Lopullisesti kysely sulkeutui 15.2.2022. Vastauksia saatiin yhteensä 94. Vastaajista 83 ilmoitti olevansa tilintarkastaja ja loput 11 sisäisiä tarkastajia. Tämä sisäisten tarkastajien heikko vastaajamäärä vaikuttaa negatiivisesti näiden kahden ammattiryhmän keskinäiseen vertailtavuuteen. Yhteensä vastauksia saatiin kuitenkin melko hyvä määrä, jotta voidaan analysoida väärinkäytöstyyppien vaikutusta koettuun vastuuseen. Kaiken kaikkiaan vastaajamäärä on hyvin pieni osa kaikista tilintarkastajista, joten yleistämisen kanssa on oltava varovainen.

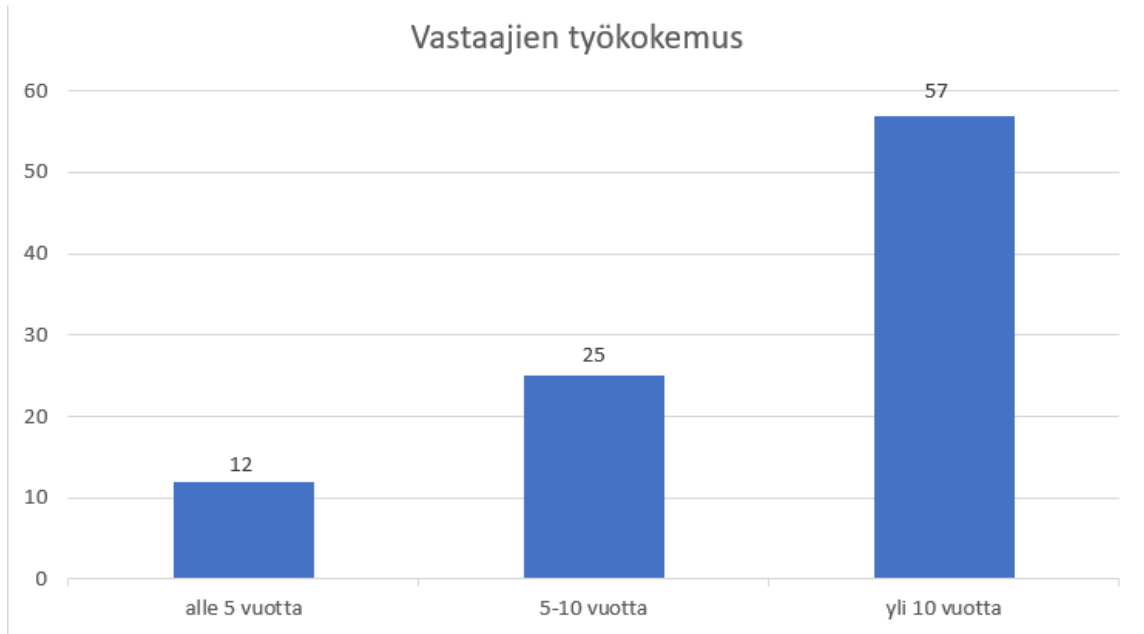
Kysely lähetettiin 481:n tilintarkastajan sähköpostiin. Kiireinen alkuvuosi on varmasti merkittävin syy vastauskatoon, ja sainkin tilintarkastajilta viestejä, joissa pahoiteltiin vastauksen viivästyistä kiireen takia. Sisäisten tarkastajien osalta vastauskato johtui luultavammin siitä, että heitä ei tavoiteltu henkilökohtaisilla sähköposteilla. Kysely julkaistiin Sisäiset tarkastajat ry:n nettisivujen ajankohtaista -osiossa, jota jäsenistö tuskin selaa päivittäin. Kysely myös saattaa hukkuu helposti uutisvirran joukkoon. Sisäiset tar-

kastajat ry:n toiminnanjohtajan mukaan kyselylomake saatteineen julkaistiin myös sähköpostitse lähetettävässä uutiskirjeessä. Kokemukseni mukaan tällaiset uutiskirjeet jäävät joko kokonaan lukematta tai ne selataan hyvin pintapuolisesti. Henkilökohtaisesti sähköpostiin lähetetty kyselylomake houkuttelee vastaamaan paremmin, kuin yleisesti uutisvirrassa mainittu kysely.

Taulukko 1. Kyselyn kysymykset

K1:	Ammatti
K2:	Kokemusvuodet
K3:	Ensisijaisesti väärinkäytösten havaitseminen kuuluu
K4:	Tilintarkastajan tulee aktiivisesti etsiä väärinkäytöksiä
K5:	Tilintarkastajan vastuulla on raportoida kaikki väärinkäytökset
K6:	Sisäisen tarkastajan tulee aktiivisesti etsiä väärinkäytöksiä
K7:	Korruptio, vilpillinen tilinpäätösraportointi ja varojen väärinkäyttö ovat yhtä tärkeitä
K8:	Tilintarkastajan tehtävä on havaita kaikkia edellisessä mainittuja
K9:	Vilpillinen tilinpäätösraportointi on tärkein
K10:	Varojen väärinkäyttö on tärkein
K11:	Korruptio on tärkein
K12:	Sisäisen tarkastajan ja tilintarkastajan tulee tehdä yhteistyötä
K13:	Etsin päivittäisessä työssäni väärinkäytöksiä

Yllä, taulukossa numero 1 on esitetty kyselyn kaikki kysymykset. Koko kysely on nähtävissä liitteessä 2. Kaiken kaikkiaan vastaajia kyselyssä oli 94. Yli puolet vastaajista ilmoitti työskennelleensä alalla yli 10 vuotta. Vastaajista vain 12 oli ollut alalla alle viisi vuotta. Otokseen osui siis iso määrä pitkän työkokemuksen omaavia henkilöitä. Jakauma työkokemuksen mukaan on nähtävillä kuviosta 1.

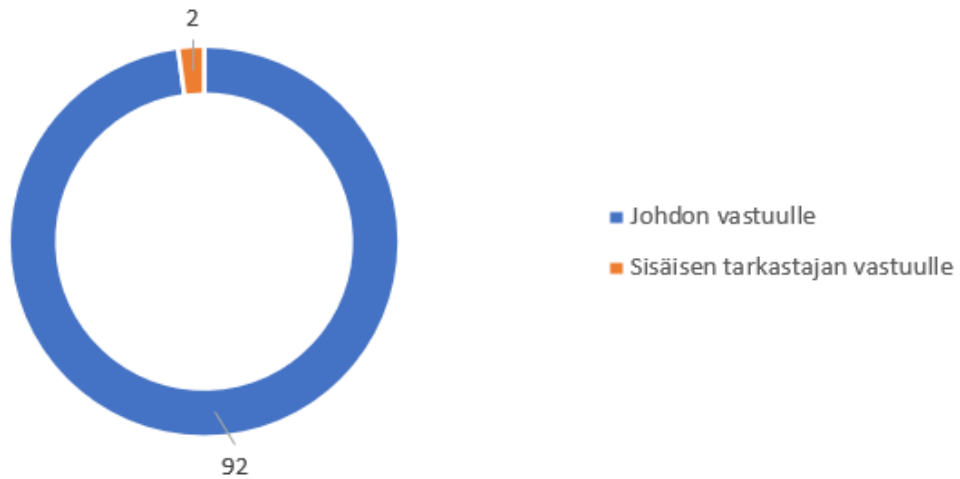

Kuvio 1. Vastaajien työkokemus

Kahden vastaajan osalta väärinkäytöstyyppien tärkeyteen liittyvät kysymykset 10 ja 11 jäi tyhjiksi, sillä kysymykset eivät olleet aluksi merkitty pakollisiksi. Jokainen kysymys muutettiin pakolliseksi pian kyselyn lähettämisen jälkeen. Kahden vastauksen puuttuminen kysymysten 10 ja 11 osalta ei ole kuitenkaan merkittävää, sillä kysymykset 9, 10 ja 11 ovat osittain toisensa poissulkevia.

Kysymyksessä numero kolme tiedusteltiin sitä, kenen vastuulle väärinkäytösten havaitseminen ensisijaisesti kuuluu. Vastaajat olivat melko yksimielisiä siitä, että väärinkäytösten havaitseminen kuuluu ensisijaisesti johdon vastuulle (kuvio 2). Ainoastaan kaksi vastasi tähän kysymykseen, että ensisijainen vastuu kuuluu sisäiselle tarkastajalle. Vaihtoehto ”tilintarkastajalle” ei saanut yhtään vastausta. Myös tilintarkastusstandardin, ISA 240:n mukaan päävastuu väärinkäytösten torjunnasta ja havaitsemisesta kuuluu hallitukselle ja johdolle, joten vastaajien yksimielisyys ei ole yllättävää. Kysymys 13 (etsin päivittäisessä työssäni väärinkäytöksiä) tukee tätä vastausta, sillä enemmistö on vastannut olevansa eri mieltä siitä, että etsii päivittäisessä työssään väärinkäytöksiä

Kysymys 3: Väärinkäytösten havaitseminen kuuluu ensisijaisesti

Kuvio 2. Kysymyksen 3 vastausjakauma

Ennen tilastollisten testien valintaa on testattu, onko aineisto normaalijakautunut, sillä monen testin vaatimuksissa mainitaan aineiston normaalijakautuneisuus. Normaalijakautuneisuutta testattiin Kolmogorov-Smirnov-testillä sekä tarkastelemalla aineiston vinoutta (skewness) ja huipukkuutta (kurtosis). Taulukossa 2. on esitettyä normaalijakautuneisuuden tulokset kysymysten 4–13 osalta, eli selitettävien muuttujien osalta. Kolmogorov-Smirnov-testin nollahypoteesi on, että jakauma noudattaa normaalijakautuneisuutta. Kolmogorov-Smirnov-testillä saatujen tulosten mukaan jokaisen selittävän muuttujan jakauman p-arvo on pienempi kuin 5 %:n merkitsevyystaso, joten se poikkeaa normaalijakaumasta, sillä nollahypoteesi hylätään (Tähtinen ja muut, 2020).

Myös vinous- ja huipukkuus -tunnuslukuja tarkastelemalla voidaan päätellä aineiston jakaumaa. Vinous kuvaa sitä, miten havaintoarvot jakautuvat keskiarvon ympärille. Vinoutta ilmaistaan lukuarvoilla, jotka ovat etumerkiltään joko - tai + merkisiä. Jos vinouden arvo on negatiivinen, aineisto sisältää paljon arvoja, jotka ovat suurempia kuin aineiston keskiarvo. Tällöin histogrammissa vasen puoli laskeutuu loivemmin. Vinouden

ollessa positiivinen, aineistossa on paljon havaintoja, jotka ovat pienempiä kuin keskiarvo, ja histogrammin oikea puoli laskeutuu loivemmin. (Tähtinen ja muut, 2020.)

Taulukko 2. Aineiston normaalijakautuneisuus

Kysymys	Vinous	Huipukkuus	Kolmogorov-Smirnov	
			D	p-arvo
4	0,090	-0,874	0,104	0,014
5	-2,169	4,232	0,272	<0,010
6	-0,740	-0,440	0,176	<0,010
7	-1,714	2,435	0,287	<0,010
8	-0,125	-1,092	0,135	<0,010
9	-0,129	-0,993	0,159	<0,010
10	0,334	-0,028	0,170	<0,010
11	0,502	-0,177	0,156	<0,010
12	-0,782	-0,286	0,154	<0,010
13	0,574	-0,846	0,188	<0,010

Huipukkuus tarkastelee, millainen aineiston jakauman huipun korkeus on suhteessa normaalijakaumaan. Normaalijakaumassa huipukkuuden arvo on nolla. Myös huipukkuuden tunnusluku saa arvoja, joiden etumerkki on + tai -. Huipukkuuden ollessa positiivinen, jakauman huippu on normaalijakauman huippua terävämpi. Saadessaan negatiivisia arvoja, huippu on matalampi. (Tähtinen ja muut, 2020.)

6.2 Hypoteesien testaaminen

Tässä luvussa kerättyä aineistoa tulkitaan jokaisen hypoteesin kannalta omassa alaluvussa. Tarkasteluun on otettu niitä kyselyn tuloksia, jotka ovat kunkin hypoteesin testaamisen kannalta merkittäviä. Hypoteesien testaus etenee ensimmäisestä hypoteesista neljanteen. Lopuksi yhteenvedon yhteydessä esitetään vielä muita havaintoja, joita kerätystä aineistosta on tullut ilmi.

6.2.1 Ensimmäinen hypoteesi

Ensimmäisenä tutkitaan, eroavatko tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien kokemat vastuut keskenään toisistaan. Nollahypoteesiksi asetetaan, että tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien kokemilla vastuilla havaita väärinkäytöksiä ei ole merkittäviä eroja, vaan heidän kokemuksensa ovat samat. H1 tässä tapauksessa siis se, että tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien kokemat vastuut eroavat toisistaan. Tämän hypoteesin kannalta tutkitaan kysymyksiä 3–6. Selittävä muuttuja on ammatti, joka on selvitetty kysymyksessä numero 1. Koska kysymystä numero 3 tarkasteltiin jo edellisessä luvussa, ja todettiin, että vastaajat olivat yksimielisiä siitä, että ensisijainen vastuu väärinkäytösten havaitsemisesta kuuluu yrityksen johdolle, ei kysymystä numero 3 tutkita enää tässä vaiheessa enempää. Sen osalta tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien kokemat vastuut eivät eroa. Alla olevassa taulukossa (taulukko 3) on esitetty tutkittavana olleet kysymykset.

Taulukko 3. H1 tarkasteltavana olevat kysymykset

K3:	Ensisijaisesti väärinkäytösten havaitseminen kuuluu
K4:	Tilintarkastajan tulee aktiivisesti etsiä väärinkäytöksiä
K5:	Tilintarkastajan vastuulla on raportoida kaikki väärinkäytökset
K6:	Sisäisen tarkastajan tulee aktiivisesti etsiä väärinkäytöksiä

Koska aineisto poikkeaa normaalijakaumasta, on mielekkäämpää käyttää ensimmäisen hypoteesin testaamiseen epäparametrinen testiä, kuten Kruskal-Wallis-testiä kuin parametrisiä testejä kuten t-testiä tai F-testiä (Tähtinen ja muut, 2020). Ensimmäisen hypoteesin kannalta on huomioitava, että sisäisten tarkastajien ryhmä on huomattavasti pienempi kuin tilintarkastajien ryhmä, joten vertailu ei ole kovin mielekästä, eikä tuloksia voida yleistää. Kruskal-Wallis-testi on tehty kysymyksille 4–6. Taulukossa 4 on nähtävissä kysymysten 4–6 vastausten keskiarvot sekä Kruskal-Wallis-testin tulokset.

Taulukko 4. Kysymysten 4–6 vastausten keskiarvot ja Kruskal-Wallis-testi

	Keskiarvo		Kruskal-Wallis	
	Tilintarkastajat	Sisäiset tarkastajat	χ^2	p-arvo
K4	5,06	5,55	0,2839	0,5942
K5	8,51	9,09	0,0220	0,8822
K6	7,88	7,27	0,9983	0,3177

Keskiarvoja tarkasteltaessa voidaan huomata, että tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien vastaukset eivät eroa toisistaan kovinkaan paljoa. Vastausvaihtoehdot ovat olleet väliltä 0–10, jossa nolla on tarkoittanut vastaajan olevan täysin eri mieltä ja kymmenen täysin samaa mieltä. Vastausvaihtoehto viisi on ollut neutraali vaihtoehto. Kysymys neljä on kuulunut siten, että tilintarkastajan tulee aktiivisesti etsiä väärinkäytöksiä. Molempien ryhmien keskiarvoksi on tämän kysymyksen osalta tullut neutraali vastausvaihtoehto. Kysymyksessä viisi vastaajilta on tiedusteltu, onko tilintarkastajan vastuulla raportoida kaikki väärinkäytöksiin liittyvät havainnot. Molemmat ryhmät ovat olleet enemmän samaa mieltä kuin erimieltä. Kysymys kuusi on kuulunut siten, että sisäisen tarkastajan tulee aktiivisesti etsiä väärinkäytöksiä. Myös tässä molemmat vastaajaryhmät ovat olleet enemmän samaa kuin eri mieltä.

Kruskal-Wallis-testillä saadut p-arvot ylittävät 5 %:n merkitsevyytason, joten nollahypoteesi hyväksytään jokaisen kysymyksen osalta. Se tarkoittaa, että tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien kokemat vastuut havaita väärinkäytöksiä eivät eroa toisistaan tilastollisesti merkittävästi. Myös aikaisemmissa tutkimuksissa oli todettu, että koetuilla vastuilla ei ole eroja näiden kahden ryhmän välillä.

6.2.2 Toinen hypoteesi

Toinen hypoteesi on, että väärinkäytöstyypillä ei ole vaikutusta koettuun vastuuseen, vaan tarkastajat kokevat yhtä paljon vastuuta kaikista kolmesta petostyypistä. Nollahypoteesiksi tässä tilanteessa asetetaan se, että väärinkäytöstyyppi vaikuttaa koettuun vastuuseen. Tämän hypoteesin testaamiseksi tarkastellaan kysymyksiä 7, 9, 10 ja 11. Myös kysymystä 8 voidaan analysoida tämän hypoteesin kannalta. Tarkasteltavana olevat kysymykset ovat nähtävissä alla taulukossa numero 5.

Taulukko 5. H2 tarkasteltavana olevat kysymykset

K7:	Korruptio, vilpillinen tilinpäätösraportointi ja varojen väärinkäyttö ovat yhtä tärkeitä
K8:	Tilintarkastajan tehtävä on havaita kaikkia edellisessä mainittuja
K9:	Vilpillinen tilinpäätösraportointi on tärkein
K10:	Varojen väärinkäyttö on tärkein
K11:	Korruptio on tärkein

Taulukossa kuusi on nähtävissä vastausten keskiarvot koskien kysymyksiä 7–11, jotka liittyvät eri petostyyppeihin. Kruskal-Wallis-testillä testataan, onko kysymysten 9, 10 ja 11 välillä eroavaisuuksia. Näin saadaan testattua, ovatko vastaajat sitä mieltä, että jokin väärinkäytöstyyppi on muita tärkeämpi. Nollahypoteesiksi asetetaan, että näiden kolmen kysymyksen välillä ei ole eroa, vaan jakaumat ovat samat. Vastahypoteesi on, että ne eroavat toisistaan.

Taulukko 6. Kysymysten 7–11 vastausten keskiarvot

Keskiarvo			
Kysymys	Kaikki vastaajat	Tilintarkastajat	Sisäiset tarkastajat
K7	8,53	8,45	9,09
K8	5,81	5,70	6,72
K9	5,08	5,19	4,27
K10	3,55	3,67	2,72
K11	3,14	3,27	2,18

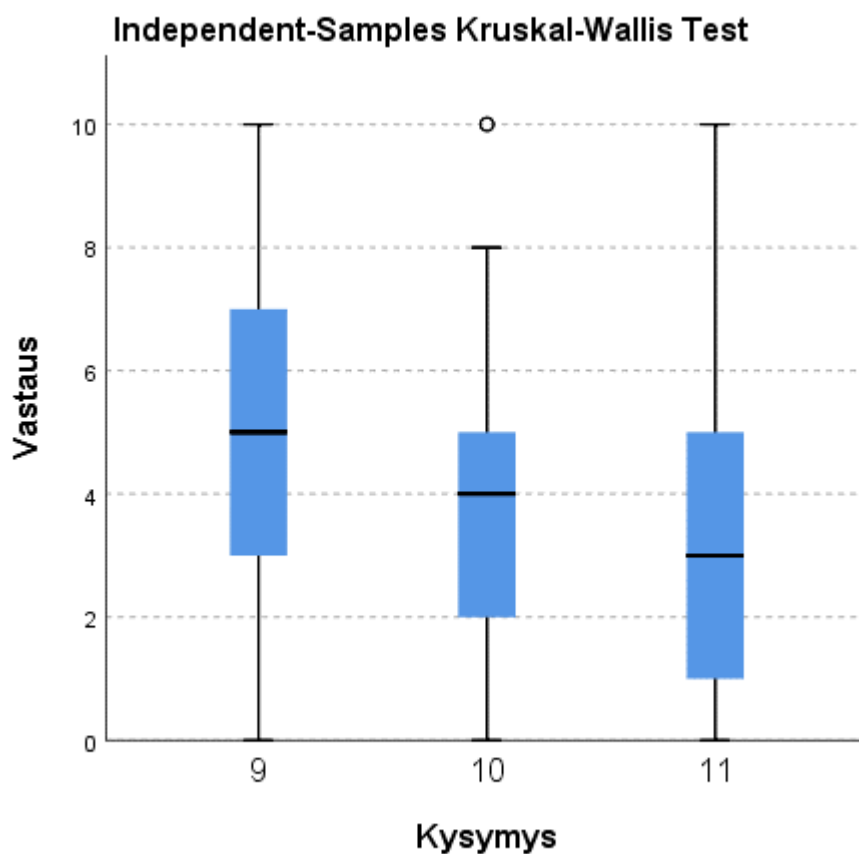
Taulukon 6. keskiarvojen perusteella vaikuttaisi, etteivät vastaajat kokisi minkään väärinkäytöstyyppin olevan muita tärkeämpi havaita. Kysymyksessä 9 on kysytty, onko vilpillisen tilinpäätösraportoinnin analysointi tärkeämpää kuin kahden muun petostyyppin. Vilpillisen tilinpäätösraportoinnin kannalta vastaajat ovat olleen keskiarvoltaan melko neutraaleja. Varojen väärinkäytön (K10) ja korruption (K11) osalta vastaajat ovat kuitenkin olleet enemmän sitä mieltä, ettei kumpikaan näistä ole tärkeämpi havaita kuin muut.

Kysymys 7 on ollut, että kaikki kolme väärinkäytöstyyppiä ovat yhtä tärkeitä havaita. Vastausten keskiarvo osoittaa, että väite pitää paikkansa vastaajien keskuudessa. Kysymyksessä 8 puolestaan on tiedusteltu, onko tilintarkastajan tehtävänä havaita kaikkia kolmea väärinkäytöstyyppiä. Tämän kysymyksen osalta vastaukset ovat olleet keskimäärin neutraaleja.

Kysymysten 9, 10 ja 11 välillä on tehty Kruskal-Wallis-testi. Kysymykset ovat siis mitanneet, onko jokin kolmesta väärinkäytöstyyppistä kahta muuta tärkeämpi havaita. Kruskal-Wallis -testin nollahypoteesina oli, että vastaukset ovat samanlaiset jokaisen kysymyksen osalta. Testin tuloksena p-arvoksi saatiin $<0,0001$. Koska p-arvo on alle 5 %:n merkitsevyystason, nollahypoteesi hylätään. Vastausjakaumissa on siis eroja kysymys-

ten 9, 10 ja 11 osalta. Keskiarvojen vertailun ja Kruskal-Wallis-testin pohjalta voisi päätellä, että petostyyppillä on jonkin verran vaikutusta, eikä petostyyppijä koeta täysin saman arvoiseksi etsiä ja havaita.

Kuviossa 3 on nähtävissä boxplot-kuvaaja Kruskal-Wallis-testin tuloksista. Se näyttää vastausten jakaumien erot havainnollistavasti. Kysymys numero yhdeksän mittaa vilpillisen tilinpäätösraportoinnin tärkeyttä, kysymys 10 varojen väärinkäytön ja kysymys 11 korruption tärkeyttä. Kuvioista on havaittavissa, että korruption osalta vastaukset ovat asettuneet muita enemmän 'eri mieltä' oleviin vaihtoehtoihin.

Kuvio 3. Kruskal-Wallis -testi kysymysten 9, 10 ja 11 osalta

Alla taulukossa 7 on nähtävissä, minkä kahden ryhmän välillä on eroja kysymysten 9, 10 ja 11 osalta. Jokaisen parin osalta testin nollahypoteesi on, että vastausten jakaumien välillä ei ole eroja. Nollahypoteesi voidaan hylätä vertailtaessa toisiinsa kysymyksiä 9 ja 11 sekä 9 ja 10, sillä niiden osalta p-arvot ovat pienemmät kuin 5 %:n merkitsevyystaso. Varojen väärinkäytön ja korruption tärkeyden osalta vastaukset eivät juurikaan eroa toisistaan. Vilpillisen tilinpäätösraportoinnin vastausten kuitenkin voidaan sanoa eroavan merkitsevästi, joten vilpillistä tilinpäätösraportointia voidaan pitää hieman tärkeämpänä havaita ja raportoida.

Taulukko 7. Vertailu ryhmien välillä

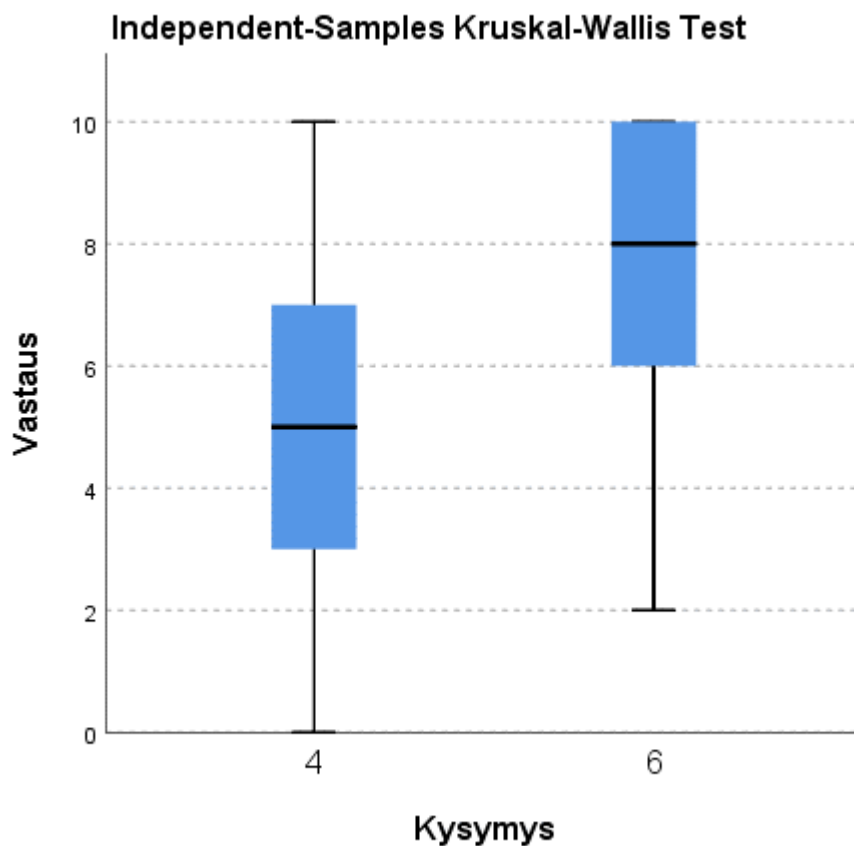
Pairwise Comparisons of Source						
Sample 1-Sample 2	Test Statistic	Std. Error	Std. Test Statistic	Sig.	Adj. Sig.a	
11-10	13,445	11,700	1,149	0,251	0,752	
11-9	56,157	11,669	4,812	0,000	0,000	
10-9	42,712	11,638	3,670	0,000	0,001	

Each row tests the null hypothesis that the Sample 1 and Sample 2 distributions are the same. Asymptotic significances (2-sided tests) are displayed. The significance level is 0,05. a Significance values have been adjusted by the Bonferroni correction for multiple tests.

6.2.3 Kolmas hypoteesi

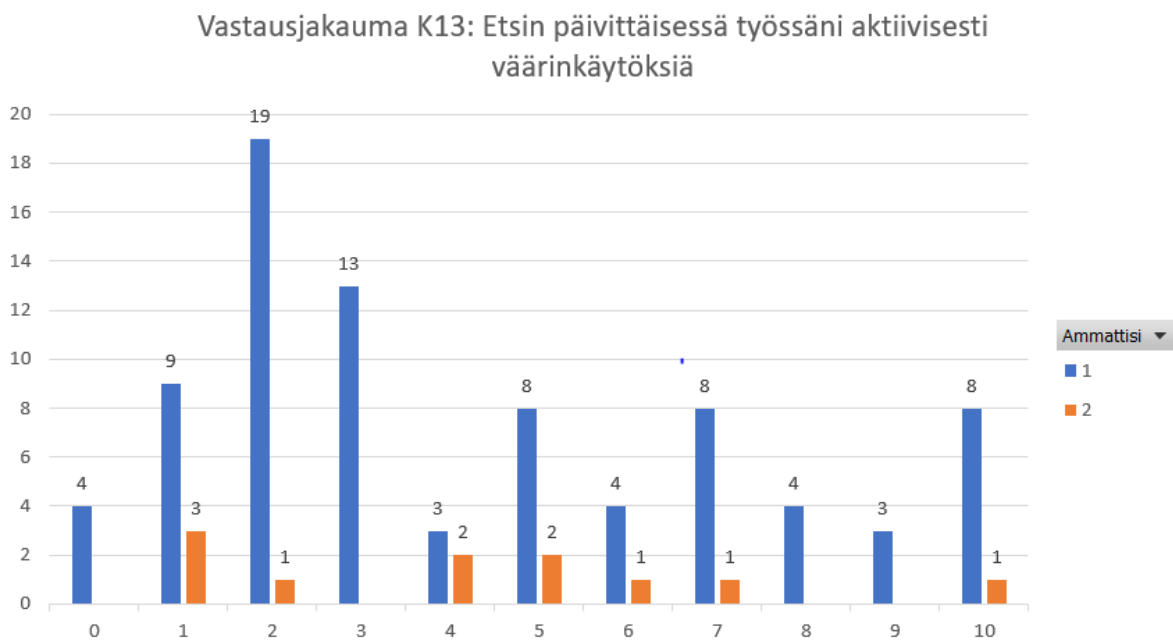
Kolmantena on tutkittu, eroavatko tarkastajien vastaukset kysymysten 4 ja 6 osalta. Kysymyksessä 4 vastaajilta on kysytty, tuleeko tilintarkastajan etsiä aktiivisesti väärinkäytöksiä. Kysymyksessä 6 sen sijaan on kysytty, onko sisäisen tarkastajan vastuulla aktiivisesti etsiä väärinkäytöksiä. Kysymyksessä 13 vastaajilta on tiedusteltu, etsivätkö he aktiivisesti väärinkäytöksiä päivittäisessä työssään. Kruskal-Wallis-testillä on verrattu kysymysten 4 ja 6 vastauksia toisiinsa. Nollahypoteesiksi asetetaan, että ryhmien jakaumat ovat samanlaiset. Vastahypoteesi kuuluu, että ryhmien välillä on eroa.

Kysymysten neljä ja kuusi välille tehtiin Kruskal-Wallis-testi. Testin p-arvoksi saatiin $<0,0001$ ja testiarvoksi 43,57. Koska p-arvo on pienempi kuin 5 %:n merkitsevyystaso, nollahypoteesi hylätään, joten jakaumat kysymysten välillä eroavat. Alla kuviossa 4 on esitetty Kruskal-Wallis-testillä saatu boxplot-kuvio kysymyksistä neljä ja kuusi. Kysymyksen neljä (vastuu kuuluu tilintarkastajalle) keskiarvovastaukseksi saatiin 5,12 ja kysymyksen kuusi (vastuu kuuluu sisäiselle tarkastajalle) keskiarvoksi 7,81. Keskiarvoista ja boxplot-kuviosta on pääteltävissä, että kaikkien vastaajien mielestä väärinkäytösten aktiivinen etsiminen kuuluu enemmän sisäisille tarkastajille kuin tilintarkastajille. Tämä havainto seuraa aikaisempien tutkimusten havaintoja, sillä esimerkiksi Halbounin (2015) tutkimuksessa on todettu, että vastuu väärinkäytösten aktiivisesta etsimisestä kuuluu sisäisille tarkastajille, eikä tilintarkastajille.

Kuvio 4. Kruskal-Wallis testi kysymysten 4 ja 6 välillä

Kuviossa 5 on esitetty kysymyksen 13 vastausjakauma. Ammatti 1 viittaa tilintarkastajaan ja 2 sisäiseen tarkastajaan. Kaikkien vastaajien osalta kysymyksen 13 keskiarvo on 4,29; joten vastaajat eivät etsi aktiivisesti väärinkäytöksiä ainakaan päivittäisessä työssään. Aiemmin todettiin, että väärinkäytösten aktiivinen etsiminen kuuluisi enemmän sisäisille tarkastajille, mutta koska sisäisten tarkastajien määrä tässä otoksessa on niin pieni, emme voi vahvistaa sitä, että sisäiset tarkastajat tosiasiaassa etsisivät väärinkäytöksiä aktiivisesti päivittäisessä työssään.

Kuvio 5. Kysymyksen 13 vastausjakauma

6.2.4 Neljäs hypoteesi

Neljäntenä tutkielmassa on selvitetty, onko työkokemuksella vaikutusta vastuun kokeamiseen. Tutkielman neljäs hypoteesi on, että ne tarkastajat, joilla on vähemmän työkokemusta, kokevat enemmän vastuuta väärinkäytösten etsimisestä ja paljastamisesta

kuin pidempään alalla toimineet. Neljännen hypoteesin testaamiseksi tarkastellaan kysymyksiä 4–8, jotka ovat kirjoitettu auki alla olevassa taulukossa numero 8. Selittävänä muuttujana on kysymys kaksi, jossa on tiedusteltu vastaajien työkokemusta vuosissa mitattuna. Nollahypoteesi Kruskal-Wallis-testissä on, että kokemuksella ei ole merkitystä, vaan vastaukset ovat jokaisessa kokemusluokassa samat.

Taulukko 8. H4 tarkasteltavana olevat kysymykset

K4:	Tilintarkastajan tulee aktiivisesti etsiä väärinkäytöksiä
K5:	Tilintarkastajan vastuulla on raportoida kaikki väärinkäytökset
K6:	Sisäisen tarkastajan tulee aktiivisesti etsiä väärinkäytöksiä
K7:	Korruptio, vilpillinen tilinpäätösraportointi ja varojen väärinkäyttö ovat yhtä tärkeitä
K8:	Tilintarkastajan tehtävä on havaita kaikkia edellisessä mainittuja

Aiemmin, kuviossa 1, on esitetty vastaajien työkokemusvuosien jakauma. Vastaajista yli puolet olivat työskennelleet alallaan yli 10 vuotta. Taulukossa 9 on nähtävillä keskiarvot kysymysten 4–8 vastauksista kokemusvuosien mukaan, sekä Kruskal-Wallis testin tulokset. Keskiarvoista voidaan huomata, että alle viisi vuotta alalla työskennelleet ovat enemmän samaa mieltä siitä, että tilintarkastajan tulee raportoida kaikki väärinkäytöksiin liittyvät havainnot (kysymys 5) ja jokainen kolmesta väärinkäytöstyyppistä on yhtä tärkeitä havaita (kysymys 7).

Taulukko 9. Kokemuksen merkitys vastauksiin

	Keskiarvo			Kruskal-Wallis	
	Alle 5 vuotta	5-10 vuotta	Yli 10 vuotta	χ^2	p-arvo
K4	5,08	5,68	4,88	1,6561	0,4369
K5	9,67	8,84	8,23	8,2836	0,0159
K6	6,91	8,60	7,65	5,0890	0,0785
K7	9,67	8,96	8,11	7,7741	0,0205
K8	6,83 (n=12)	5,80 (n=25)	5,61 (n=57)	1,9820	0,3712

Nollahypoteesi hyväksytään kysymysten 4, 6 ja 8 osalta, sillä p-arvo on niiden osalta suurempi kuin 5 %:n merkitsevyystaso. Nollahypoteesi voidaan hylätä kuitenkin kysymysten 5 ja 7 kohdalla. Näiden kahden kysymyksen osalta vastauksissa on merkittäviä eroja eri kokemusryhmien välillä. Taulukossa 10 on esitetty vertailu eri kokemusryhmien välillä kysymyksen viisi vastausten osalta. Kysymys viisi kuului, että tilintarkastajan vastuulla on raportoida kaikki väärinkäytökset. Vertailussa nollahypoteesina on, että molempien otosten jakaumat ovat samat. Nollahypoteesi hylätään, kun verrataan yli 10 vuotta kokemusta omaavien ja alle viisi vuotta kokemusta omaavien vastauksia. näiden ryhmien erot ovat tilastollisesti merkittäviä. Myös keskiarvoista on pääteltävissä, että alle viisi vuotta alalla työskennelleet ovat enemmän sitä mieltä, että tilintarkastajan vastuulla on raportoida kaikki väärinkäytökset.

Taulukko 10. Kokemuksen vaikutus kysymyksen viisi vastauksiin

Pairwise Comparisons of Kokemus

Sample 1-Sample 2	Test Statistic	Std. Error	Std. Test Stat Sig.	Adj. Sig.a
yli 10 v - 5–10 v	11,603	5,971	1,943	0,052
yli 10 v - alle 5 v	19,873	7,906	2,514	0,012
5–10 v - alle 5 v	8,270	8,742	0,946	0,344

Each row tests the null hypothesis that the Sample 1 and Sample 2 distributions are the same. Asymptotic significances (2-sided tests) are displayed. The significance level is 0,05. a Significance values have been adjusted by the Bonferroni correction for multiple tests.

Taulukossa 11 on esitetty samanlainen vertailu kokemusryhmien välillä koskien kysymystä 7, eli korruptio, vilpillinen tilinpäätösraportointi ja varojen väärinkäyttö ovat yhtä tärkeitä havaita. Vertailun tuloksista nähdään, että minkään kahden kokemusryhmän välillä ei ole tilastollisesti merkittäviä eroja, vaan nollahypoteesi siitä, että jakaumat ovat samat, pysyy voimassa.

Taulukko 11. Kokemuksen vaikutus kysymyksen seitsemän vastauksiin

Pairwise Comparisons of Kokemus

Sample 1-Sample 2	Test Statistic	Std. Error	Std. Test Stati Sig.	Adj. Sig.a
yli 10 v - 5–10 v	12,374	5,985	2,068	0,039
yli 10 v - alle 5 v	18,197	7,924	2,296	0,022
5–10 v - alle 5 v	5,823	8,762	0,665	0,506

Each row tests the null hypothesis that the Sample 1 and Sample 2 distributions are the same.
 Asymptotic significances (2-sided tests) are displayed. The significance level is ,05.
 a Significance values have been adjusted by the Bonferroni correction for multiple tests.

Vaikka kysymyksen seitsemän osalta parivertailulle ei saatu merkittäviä tuloksia siitä, että vastausten jakauma eroaisi eri kokemusryhmien välillä, voidaan keskiarvojen perusteella kuitenkin havaita, että alle viisi vuotta työskennelleiden vastausten keskiarvo lähentelee numeroa kymmenen, joka tarkoittaa tässä kyselyssä vaihtoehtoa 'täysin samaa mieltä'. Tulosten perusteella todetaan, että vähemmän kokeneet kokevat keskimäärin hieman enemmän vastuuta väärinkäytösten havaitsemisessa.

6.2.5 Yhteenveto ja muita havaintoja

Kuten tilintarkastusstandardissa ISA 240 on todettu, ensisijainen vastuu väärinkäytösten havaitsemisesta ja ehkäisemisestä kuuluu niille, jotka kuuluvat yrityksen johtoryhmään. Myös tässä tutkielmassa vastaajat olivat lähes yksimielisiä siitä, että ensisijainen vastuu on yrityksen johdolla. Vastaajista 92/94 olivat sitä mieltä, että vastuu väärinkäytösten havaitsemisesta kuuluu ensisijaisesti yrityksen johdolle. Ainoastaan kaksi vastaajista oli sitä mieltä, että ensisijainen vastuu kuuluisi sisäiselle tarkastajalle.

Hypoteesien testaamisella saatiin melko samankaltaisia tuloksia, kuin aikaisemmissa tutkimuksissa aiheesta. Aluksi haluttiin selvittää, eroavatko tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien kokemat vastuut toisistaan. Koska sisäisten tarkastajien otos vastaajista jäi lopulta hyvin pieneksi, ei tutkimustulosta voida pitää kovin luotettavana. Keskiarvojen vertaamisella ja Kruskal-Wallis-testillä kuitenkin havaittiin, että tämän otoksen tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien kokemat vastuut havaita väärinkäytöksiä eivät eroa toisistaan merkittävästi. Myös esimerkiksi DeZoort & Harrison (2016) ovat tutkimukseensa todenneet, että merkittäviä eroja näiden kahden tarkastajaryhmän välillä ei löytynyt.

Toisen hypoteesin osalta saatiin hieman aikaisemmasta tutkimuksesta poikkeavia tuloksia. Aikaisemmissa tutkimuksissa on löydetty, ettei väärinkäytöstyyppillä ole merkitystä koettuun vastuuseen, vaan jokainen väärinkäytöstyyppi koetaan yhtä tärkeäksi havaita ja raportoida. Tässä tutkielmassa tiedusteltiin jokaisen kolmen väärinkäytöstyyppin osalta, onko se kahta muuta tärkeämpi havaita. Vilpillisen tilinpäätösraportoinnin osalta vastausten keskiarvoksi tuli neutraali (5,09), eli vastaajat eivät osanneet sanoa. Kuitenkin korruption ja varojen väärinkäytön osalta vastausten keskiarvoiksi tulivat 3,14 ja 3,56; eli vastaajat olivat näiden osalta selkeästi eri mieltä siitä, että nämä olisivat tärkeämpiä kuin kaksi muuta vaihtoehtoa. Myös Kruskal-Wallis-testillä todettiin, että ryhmien välillä on eroja.

DeZoort ja Harrison (2016) olivat omassa tutkimuksessaan todenneet, että väärinkäytöstyyppillä ei ole vaikutusta tarkastajien kokemaan vastuuseen. Tälle ei kuitenkaan tässä pro gradu -tutkielmassa saatu täyttä vahvistusta. Kysymyksessä 7 tarkastajilta tiedusteltiin sitä, ovatko he samaa mieltä siitä, että kaikki väärinkäytöstyyppit ovat yhtä tärkeitä havaita ja raportoida. Kaikkien vastausten keskiarvoksi saatiin 8,5; joten enimmäkseen vastaajat olivat samaa mieltä.

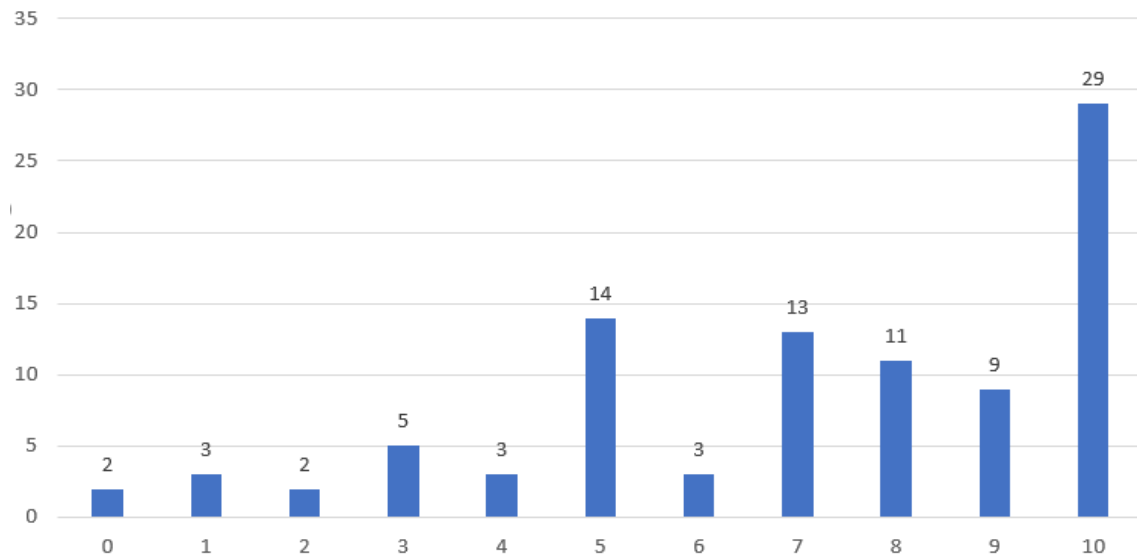
Kolmantena hypoteesina tässä pro gradu -tutkielmassa on tutkittu sitä, kokevatko tarkastajat olevansa velvollisia aktiivisesti etsimään väärinkäytöksiä. Muun muassa Alleyne

ja Howard (2005) ovat omassa tutkimuksessaan selvittäneet, että tilintarkastajat eivät itse koe olevansa vastuussa väärinkäytösten aktiivisesta etsimisestä, mutta muut kuin tilintarkastajat ovat kuitenkin kokeneet tämän tilintarkastajien vastuulle. Halbounin (2015) mukaan väärinkäytösten aktiivisen etsimisen on koettu kuuluvan sisäisen tarkastajan vastuulle. Näille havainnoille saatiin vahvistusta myös tässä pro gradu -tutkielmassa.

Viimeisimpänä tutkittiin, vaikuttaako vastaajien työkokemusvuodet koettuihin vastuihin väärinkäytösten havaitsemisesta. Oletuksena aikaisemman tutkimuksen pohjalta oli, että kokemattomammat tarkastajat kokisivat enemmän vastuuta kuin kokeneemmat tarkastajat. Tälle saatiin vahvistusta joiltain osin myös tämän aineiston osalta. Kokemattomammat tarkastajat olivat enemmän sitä mieltä, että tilintarkastajan vastuulle kuuluu kaikkien väärinkäytösten raportointi ja jokainen väärinkäytöstyyppi on yhtä tärkeä havaita ja raportoida.

DeZoort ja Harrison (2016) ottivat omassa tutkimuksessaan esille myös tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien yhteistyön merkityksen. Myös tässä tutkielmassa esitettiin kyselylomakkeen vastaajille lopuksi kysymys siitä, miten tärkeänä he pitävät tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien yhteistyötä (kysymys 12). Alla, kuviossa 6 on esitetty kysymyksen 12 vastausjakauma. Vastausten keskiarvoksi tuli 7,15. Vastaajat olivat enimmäkseen sitä mieltä, että tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien tulisi tehdä yhteistyötä, jotta väärinkäytöksiä voitaisiin paremmin havaita.

Vastausjakauma K12: Sisäisen tarkastajan ja tilintarkastajan tulee tehdä yhteistyötä, jotta väärinkäytöksiä voidaan parhaiten havaita

Kuvio 6. Kysymyksen 12 vastausjakauma

Kuviosta 6 on havaittavissa, että eniten vastauksia tuli vaihtoehtoon 10 (täysin samaa mieltä). Vastausten jakauma on myös silminnähden havaittavissa negatiivinen vinous, jolloin jakauman vasen puoli laskeutuu loivemmin ja havainnot painottuvat enemmän oikealle.

7. Yhteenveto

Tutkielman tavoitteena oli selvittää, liittyykö tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien kokemiin vastuisiin väärinkäytösten havaitsemisesta merkittäviä eroja. Tilintarkastajien vastuut ovat määritelty alan ammattistandardeissa, mutta sisäisten tarkastajien osalta vastuut määritellään usein enemmän sen organisaation sisällä, jonka palveluksessa sisäinen tarkastaja toimii. Aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu, että näiden kahden ammattiryhmän välillä väärinkäytösten vastuun kokemisessa ei ole merkittäviä eroja.

Tässä tutkielmassa toteutettiin kyselytutkimus, joka lähetettiin suomalaisille tilintarkastajille, jotka työskentelevät Big4-tilintarkastusyhtiöissä sekä sisäisille tarkastajille sisäisten tarkastajien liiton viestintäkanavia pitkin. Myös tässä tutkielmassa saatiin selville, että tilintarkastajat ja sisäiset tarkastajat ajattelevat melko samalla tavalla, kenelle vastuu väärinkäytösten havaitsemisesta ensisijaisesti kuuluu, ja tuleeko niitä aktiivisesti etsiä. Väärinkäytösten aktiivisen etsimisen koettiin kuuluvan enemmän sisäisen tarkastajan vastuulle kuin tilintarkastajan.

Erilaiset väärinkäytökset ovat yleinen ja suuri ongelma globaalisti yrityksissä. Tutkielmassa on keskitytty kolmeen yleisimpään petostyyppiin, jotka ovat vilpillinen tilinpäätösraportointi, varojen väärinkäyttö ja korruptio. Aikaisempien tutkimusten perusteella havaittiin, että petoksen tyyppillä ei kuitenkaan ole merkitystä sen kannalta, miten tilintarkastajat ja sisäiset tarkastajat kokevat vastuuta sen havaitsemisesta. He kokevat yhtä paljon vastuuta havaita kaikkia petoksia, vaikka vilpillinen tilinpäätösraportointi onkin yleisesti harvinaisempi ja yrityksille tappiollisempi.

Tässä tutkielmassa saatiin kuitenkin selville, että petostyyppillä on hieman merkitystä, eikä kaikkia kolmea väärinkäytöstyyppiä koeta yhtä tärkeiksi havaita ja raportoida. Tutkielmassa verrattiin Kruskal-Wallis-testillä, eroavatko vastaajien vastaukset kolmen kysymyksen välillä. Kysymykset testasivat, onko vastaajien mielestä jokin väärinkäytös-

tyyppi tärkeämpi havaita kuin muut. Korruption ja varojen väärinkäytön osalta vastausten keskiarvoksi saatiin vastaajien olevan enemmän eri mieltä, mutta vilpillisen tilinpäätösraportoinnin osalta vastaajien keskiarvoksi saatiin neutraali, eli vastaajat eivät olleet osanneet määrittää, onko vilpillisen tilinpäätösraportoinnin havaitseminen tärkeämpää kuin korruption ja varojen väärinkäytön.

Tutkielmassa on selvitetty, kuinka laajasti tilintarkastajat ja sisäiset tarkastajat kokevat, että heidän vastuulleen kuuluu väärinkäytösten havaitseminen. Tätä on selvitetty pe-rehtymällä aikaisempiin tutkimuksiin sekä toteuttamalla kyselytutkimus Suomessa. Monet aikaisemmista tutkimuksistaakin ovat toteutettu haastattelemalla sisäisiä tarkastajia ja tilintarkastajia. Merkittävä havainto, joka kävi ilmi aikaisemmista tutkimuksista, oli se, että tarkastajat kokevat enemmän vastuuta väärinkäytösten havaitsemisesta ja raportoimisesta silloin, kun he ovat tilivelvollisia jollekin vastaanottavalle kohdeyleisölle. Tarkastajat kokevat halua vastata kohderyhmän odotuksiin ja kaventaa odotuskuilua. Oman ammattikunnan maineen säilyttäminen tulee myös esille tällaisissa tilanteissa.

Vertailemalla aikaisempia tutkimuksia, jotka on toteutettu eri puolilla maailmaa, voidaan tehdä havainto siitä, että tilintarkastajat noudattavat ammattistandardeja työssään, mutta tekevät myös enemmän kuin nämä standardit vaativat. Tilintarkastusstandardien ja sisäisen tarkastuksen ammattistandardien mukaan vastuu väärinkäytösten ehkäisemisestä ja havaitsemisesta kuuluu ensisijaisesti organisaation hallitukselle ja johtoryhmälle. Aikaisempien tutkimusten haastattelujen ja kyselyiden mukaan myös alojen ammattilaiset ovat tätä mieltä. Sisäisten tarkastajien ja tilintarkastajien välillä vastuu väärinkäytösten tunnistamisesta kallistuu kuitenkin enemmän sisäisen tarkastuksen puoleen. Tarkastajat kokevat myös väärinkäytösten aktiivisen etsimisen kuuluvan sisäiselle tarkastukselle, eikä lainkaan tilintarkastajalle. Tutkimuksista käy myös ilmi, että tilintarkastajien kokemat vastuut muuttuvat työkokemuksen myötä. Aloittavat tilintarkastajat kokevat enemmän vastuuta väärinkäytösten havaitsemisesta, kun taas pidempään alalla toimineet tuntevat tilintarkastusstandardit paremmin ja osaavat rajata vastuualueensa niiden mukaan.

Myös tässä tutkielmassa kyselyyn vastanneet olivat melko yksipuolisesti sitä mieltä, että ensisijainen vastuu väärinkäytösten havaitsemisesta kuuluu yrityksen johtoryhmälle. Väärinkäytösten aktiivisen etsimisen vastaajat puolestaan kokivat kuuluvan enemmän sisäiselle tarkastukselle kuin tilintarkastukselle. Tässä tutkielmassa vastaajien työkokemus oli selvitetty vastaajien työkokemusvuosilla. Vaihtoehdot olivat alle 5 vuotta, 5–10 vuotta tai yli 10 vuotta. Vastaajista suurin osa, yli puolet, olivat toimineet alalla yli kymmenen vuotta. Työkokemuksella ei tässä tutkielmassa todettu olevan merkittävää vaikutusta koettuihin vastuisiin. Vähemmän aikaa alalla toimineet olivat hieman enemmän sitä mieltä, että kaiken tyyppiset väärinkäytökset ovat yhtä tärkeitä havaita ja raportoida. Tähän voi vaikuttaa myös se, että monissa tilintarkastusyhteisöissä työvastuu jakautuu siten, että uudet työntekijät tekevät niin sanotun kenttätyön ja kokeneemmat työntekijät tarkastavat heidän kädenjälkensä.

Tutkielmaan ja etenkin sen empiriaosaan asetti rajoitteita vastaajien melko heikko vastausaste. Tilintarkastajilta saatiin riittävästi vastauksia, mutta sisäisten tarkastajien vastausmäärä jäi lopulta hyvin vähäiseksi. Tästä syystä vertailtavuus näiden kahden ryhmän välillä oli haastavaa, eikä tuloksia voida pitää kovin luotettavilta etenkin ensimmäisen tutkimuskysymyksen kannalta, sillä sen tarkoitus oli nimenomaan selvittää, eroaako näiden kahden ammattiryhmän kokemat vastuut toisistaan.

Kyselystä puuttui myös yksi vastaus kysymyksestä 10 ja kaksi vastausta kysymyksestä 11 siitä syystä, että kyselyn kaikki kysymykset eivät olleet merkitty pakollisiksi. Vastaukset muutettiin pakollisiksi nopeasti kyselyn lähettämisen jälkeen, joten ainoastaan kaksi vastaajaa ehtivät ohittaa kysymyksiä. Vastauksia saatiin kuitenkin näihin kysymyksiin riittävästi, joten muutaman vastauksen puuttumisella ei ole suurta merkitystä.

Tutkimus olisi mielenkiintoista toteuttaa vielä suuremmalla aineistolla, jolloin tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien vastauksia voisi verrata paremmin. Vielä tarkemmin voisi tutkia eri väärinkäytöstyyppien merkitystä. Tässä tutkielmassa saatiin sen suuntaisia tuloksia, että kaikkia kolmea väärinkäytöstyyppiä ei koettaisi yhtä tärkeiksi havaita.

Täyttä varmuutta ei kuitenkaan saatu sille, minkä väärinkäytöstyypin tilintarkastajat ja sisäiset tarkastajat kokevat tärkeimmäksi havaita ja raportoida. Tulevaisuudessa olisi mielenkiintoista selvittää, mikä väärinkäytöstyyppi koetaan muita tärkeämmäksi ja mistä syystä.

Lähteet

Alleyne, P. & Howard, M. (2005). An exploratory study of auditors' responsibility for fraud detection in Barbados. *Managerial Auditing Journal*. 20(3), 284- 303.
<https://doi-org.proxy.uwasa.fi/10.1108/02686900510585618>

American Institute of Certified Public Accountants (AICPA). (2002). *Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit. Statement on Auditing Standards No. 99.*

Noudettu

2019-11-04

osoitteesta

<https://www.aicpa.org/research/standards/auditattest/sas.html>

American institute of Certifies Public Accountants (AICPA). (2006). *Understanding the Entity and Its Environment and Assessing the Risks of Material Misstatement. Statement on Auditing Standards No. 109.*

Noudettu 2019- 11-04 osoitteesta

<https://www.aicpa.org/content/dam/aicpa/research/standards/auditattest/downloadabledocuments/au-00314.pdf>

Association of Certified Fraud Examiners (ACFE). (2014). *ACFE Report to the nations on occupational fraud and abuse – 2014 Global fraud study.*

Noudettu 2019-11-11

osoitteesta [https://www.acfe.com/rtnn/docs/2014-report-to-](https://www.acfe.com/rtnn/docs/2014-report-to-nations.pdf)

nations.pdf

Association of Certified Fraud Examiners (ACFE). (2018). *Report to the Nations. 2018 Global study on occupational fraud and abuse.*

Noudettu 2019-11-7 osoitteesta

<https://www.acfe.com/report-to-the-nations/2018/default.aspx>

Buchman, T., Tetlock, P. & Reed, R. (1996). Accountability and auditors' judgment about contingent events. *Journal of Business Finance and Accounting*, 23(3), 379-398.

<https://doi.org/10.1111/j.1468-5957.1996.tb01128.x>

DeZoort, F. T. & Harrison, P. D. (2016). Understanding auditors' sense of responsibility for detecting fraud within organizations. *Journal of Business Ethics*, 149(4), 857874. <https://doi.org/10.1007/s10551-016-3064-3>

De Vaus, D.A. (2002). *Surveys in social research*. (5. edition). Australia: Allen & Unwin

Eduskunta. (2022). Whistleblower -direktiivin kansallinen täytäntöönpano. Noudettu 2022-01-28 osoitteesta https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/kirjasto/aineistot/kotimainen_oikeus/LATI/Sivut/whistleblower-direktiivin-kansallinen-taytantonpano.aspx

Halbouni, S. S. (2015). The Role of Auditors in Preventing, Detecting and Reporting Fraud: The Case of the United Arab Emirates (UAE). *International Journal of Auditing*, 19(2), 117-130. <https://doi-org.proxy.uwasa.fi/10.1111/ijau.12040>

Hsu C-S., Kung, F-H. & James K. (2013). An Investigation of auditors' responsibility for fraud detection in Taiwan. *Asian Journal of Finance & Accounting*, 5(1). <http://dx.doi.org/10.5296/ajfa.v5i1.2020>

International Federation of Accountants (IFAC). (2018a). *Overall Objectives of The Independent Auditor and The Conduct of an Audit in Accordance with International Standards on Auditing*. *International Standards on Auditing No. 200*.

International Federation of Accountants (IFAC). (2018b). *Handbook of the International Code of Ethics for Professional Accountants*.

International Federation of Accountants (IFAC). (2018c). *The Auditor's Responsibilities Relating to Fraud in an Audit of Financial Statements*. *International Standards on Auditing No. 240*.

International Federation of Accountants (IFAC). (2018d). *Evaluation of Misstatements Identified During the Audit. International Standards on Auditing No. 450.*

International Federation of Accountants (IFAC). (2018e). International Standard on Quality Control 1.

Jeppesen, K. K. (2019). The role of auditing in the fight against corruption. *The British Accounting Review*, 51(5). <https://doi.org/10.1016/j.bar.2018.06.001>

Jizi, M., Nehme R. & ELHout R. (2017). Fraud: auditors' responsibility or organizational culture. *International Social Science Journal*, 66(221-222), 241-255. <https://doiorg.proxy.uwasa.fi/10.1111/issj.12128>

Johnston, M. (1996). The search for definitions: the vitality of politics and the issue of corruption. *International Social Science Journal*. 48(149), 321-335. <https://doi.org/10.1111/1468-2451.00035>

Jyrinki, E. (1974). *Kysely ja haastattelu tutkimuksessa*. Helsinki: Oy Gaudeamus Ab

Kvantitatiivisen tutkimuksen verkkokäsikirja. (2022a). *Kyselylomakkeen laatiminen*.

Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. Noudettu 2022-01-20 osoitteesta <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/>

Kvantitatiivisen tutkimuksen verkkokäsikirja. (2022b). *Varianssianalyysi*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. Noudettu 2022-02-03 osoitteesta <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvanti/varianssi/anova/>

Kvantitatiivisen tutkimuksen verkkokäsikirja. (2022c). *Mittaaminen: Mittarin luotettavuus*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. Noudettu 2022-02-03 osoitteesta <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvanti/mittaaminen/luotettavuus/#validiteetti>

Norman, C. S., Rose, A. M. ja Rose, J. M. (2009). Internal audit reporting lines, fraud risk decomposition, and assessments of fraud risk. *Accounting, Organizations and Society*, 35(5), 546-557. <https://doi.org/10.1016/j.aos.2009.12.003>

O'Malley, S. F. (1993). Legal Liability is having a chilling effect on the auditor's role. *Accounting Horizon*. 7(2), 82-87. Noudettu 2019-11-29 osoitteesta <https://search.proquest.com/docview/208899538?accountid=14797>

Patentti- ja rekisterihallitus. (2019.) *Tilintarkastusvalvonta. Mitä on hyvä tilintarkastustapa*. Noudettu 2022-01-28 osoitteesta <https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu/mitaonhyvatilintarkastustapa.html>

Pierce, B. & Kilcommins, M. (1996) The audit expectations gap: the role of auditing education. *DCU Business School Research Paper Series*. (Paper No. 13). Dublin City University Business School, Ireland. Noudettu 2019-11-02 osoitteesta http://doras.dcu.ie/2148/1/DCUBS_Research_Paper_Series_13.pdf

Royssy, M. (2013). Internal auditors' roles: From watchdogs to helpers and protectors of the top manager. *Critical Perspectives on Accounting*. 24(7-8), 550-571. <https://doi.org/10.1016/j.cpa.2013.08.004>

Royssy M. ja Rodrigue M. (2016). Internal Audit: Is the "Third Line of Defence" Effective as a Form of Governance? An Exploratory Study of the Impression Management Techniques Chief Audit Executives Use in Their Annual Accountability to

the Audit Committee. *Journal of Business Ethics*, 151(3), 853 -869.
<https://doi.org/10.1007/s10551-016-3263-y>

Schlenker, B., Britt, T., Pennington, J., Murphy, R. & Doherty, K. (1994). The triangle model of responsibility. *Psychological Review*, 101, 632-652.
<http://dx.doi.org.proxy.uwasa.fi/10.1037/0033-295X.101.4.632>

Sisäiset tarkastajat ry. (2022). Sisäinen valvonta, riskienhallinta ja organisaatiokulttuuri. Noudettu 2022-01-28 osoitteesta <https://theiia.fi/sisainen-tarkastus/sisainen-valvonta-ja-riskien-hallinta-2/>

Suomen tilintarkastajat ry. (2022). Tilintarkastusprosessi. Noudettu 2022-03-18 osoitteesta <https://tilintarkastajat.fi/tilintarkastus/yhteisojen-tilintarkastus/tilintarkastusprosessi/>

The Institute of Internal Auditors Finland (2022). Jäsenyys. Noudettu 2022-01-20 osoitteesta <https://theiia.fi/yhdistys/jasenyyys/>

The Institute of Internal Auditors (2013). *The Three Lines of Defense in Effective Risk Management and Control*. Noudettu 2019-11-10 osoitteesta <https://na.theiia.org/standardsguidance/Public%20Documents/PP%20The%20Three%20Lines%20of%20Defense%20in%20Effective%20Risk%20Management%20and%20Control.pdf>

The Institute of Internal Auditors (2016). *Internal Standards for the Professional Practice of Internal Auditing (Standards)*. Noudettu 2019-11-10 osoitteesta <https://na.theiia.org/standards-guidance/Public%20Documents/IPPFStandards-2017.pdf>

The Institute of Internal Auditors (2019). *Standards & Guidance. Definition of Internal Auditing*. Noudettu 2019-11-9 osoitteesta <https://na.theiia.org/standardsguidance/mandatory-guidance/Pages/Definition-of-Internal-Auditing.aspx>

Tilintarkastuslaki 18.9.2015/1141.

Tilastokeskus. (2022). *Rikos- ja pakkokeinotilasto*. Noudettu 2022-02-03 osoitteesta https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__oik_rpk__tiet/statfin_rpk_pxt_11cg.px/table/tableViewLayout1/

Tähtinen, J., Laakkonen, E. & Broberg, M. (2020). *Tilastollisen aineiston käsittelyn ja tulkinnan perusteita*. Turku: Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos.

Liitteet

Liite 1 Saatekirje

Hyvä vastaanottaja,

olen laskentatoimeen ja tilintarkastukseen suuntautunut opiskelija Vaasan yliopistosta. Tutkin pro gradu -tutkielmassani tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien kokemia vastuita väärinkäytösten havaitsemisesta. Empiriaosan toteuttamiseen ja aineiston hankintaan tarvitsen tilintarkastajien ja sisäisten tarkastajien. Toivon, että teiltä löytyy 10 minuuttia aikaa vastata kyselyyni, sillä jokainen vastaus on ehdottoman tärkeä tutkielmani onnistumisen kannalta. Kysely on täysin anonyymi ja vastauksia analysoidaan tilastollisesti vain tätä gradua varten.

Pyydän teitä vastaamaan kyselyyni mahdollisimman pian, kuitenkin viimeistään 4.2.2022. Kyselyyn pääsette alla olevasta linkistä.

<https://link.webpolsurveys.com/S/FCE5A49610CFDCE9>

Kiitos jo etukäteen vastauksistanne!

Ystävällisin terveisin

Piia Jylhä

Kauppätieteiden kandidaatti

piia.jylha@student.uwasa.fi

+358 407609922

Liite 2 Kyselylomake Webropol -alustalta

Vaasan yliopisto
UNIVERSITY OF VAASA

Kysely väärinkäytösten havaitsemisesta ja raportoinnista

 Pakolliset kentät merkitään asteriskilla (*) ja ne tulee täyttää lomakkeen lähettämiseksi.

Hei,

tervetuloa vastaamaan kyselyyn väärinkäytösten havaitsemisesta ja raportoinnista. Kyselyyn vastaaminen vie noin 10 minuuttia.

Kyselyn ensimmäisellä sivulla ovat taustakysymykset liittyen ammattisi. Toisella sivulla ovat varsinaiset kysymykset liittyen väärinkäytösten havaitsemiseen ja raportointiin.

1. Ammattisi *

- Tilintarkastaja
- Sisäinen tarkastaja

2. Työkokemuksesi alalla *

- alle 5 vuotta
- 5-10 vuotta
- yli 10 vuotta

Tämän osion kysymykset ovat pääasiassa väittämiä, joihin vastataan asteikolla 0–10. Vastausvaihtoehto 0 tarkoittaa vastaajan olevan täysin eri mieltä ja vastausvaihtoehto 10 täysin samaa mieltä. Pyydän miettimään vastauksia tarkasti, jotta neutraalit vastaukset jäisivät minimiin.

Väärinkäytökset ovat tässä tutkielmassa jaettu kolmeen väärinkäytöstyyppiin, jotka ovat korruptio, varojen väärinkäyttö ja vilpillinen tilinpäätösraportointi. Varojen väärinkäytöllä viitataan organisaation rahavarojen kavaltamiseen. Vilpillinen tilinpäätösraportointi on esimerkiksi kirjanpidon vääristelyä tai olennaisten tietojen poisjättämistä tilinpäätöksestä.

3. Väärinkäytösten havaitseminen kuuluu ensisijaisesti *

- Yrityksen johdon vastuulle
- Tilintarkastajan vastuulle
- Sisäisen tarkastajan vastuulle

4. Tilintarkastajan tulee aktiivisesti etsiä väärinkäytöksiä tarkastettavasta yhtiöstä *

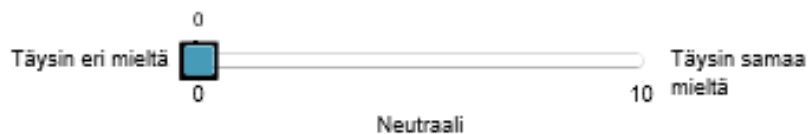
5. Tilintarkastajan vastuulla on raportoida kaikki väärinkäytöksiin liittyvät havainnot tilintarkastusraporteissaan *

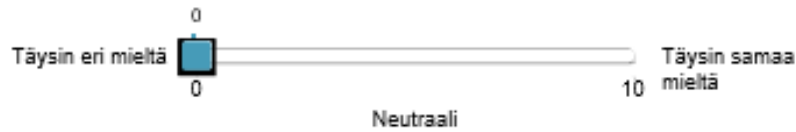
6. Sisäisen tarkastajan tulee aktiivisesti etsiä väärinkäytöksiä *

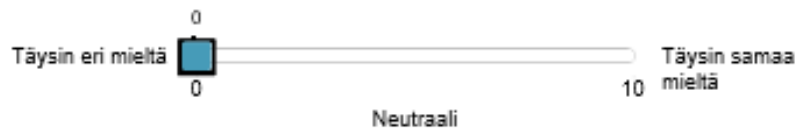
7. Korruptio, varojen väärinkäyttö ja vilpillinen tilinpäätösraportointi ovat kaikki yhtä tärkeitä havaita ja raportoida. *

8. Tilintarkastajan tehtävä on havaita kaiken tyyppisiä väärinkäytöksiä (korruptio, varojen väärinkäyttö, vilpillinen tilinpäätösraportointi) *

9. Vilpillisen tilinpäätösraportoinnin havaitseminen ja raportointi on tärkeämpää kuin korruption ja varojen väärinkäytön. *

10. Varojen väärinkäytön havaitseminen ja raportointi on tärkeämpää kuin korruption ja vilpillisen tilinpäätösraportoinnin. *

11. Korruption havaitseminen ja raportointi on tärkeämpää kuin varojen väärinkäytön ja vilpillisen tilinpäätösraportoinnin. *

12. Sisäisen tarkastajan ja tilintarkastajan tulee tehdä yhteistyötä, jotta väärinkäytöksiä voidaan parhaiten havaita. *

13. Etsin päivittäisessä työssäni aktiivisesti väärinkäytöksiä *

